

Katedra: českého jazyka a literatury
Studijní program: B7507 Specializace v pedagogice
Studijní obor: CJ-HU

Dvě podoby psychologického románu Two Forms of the Psychological Novel

Bakalářská práce: 11-FP-KČL- B-38

Autor: Petra Šírová

Podpis:

Vedoucí práce: doc. PhDr. Eva Štědroňová, CSc.

Konzultant: doc. PhDr. Eva Štědroňová, CSc.

Počet

stran	grafů	obrázků	tabulek	pramenů	příloh
50	0	0	0	14	1CD

V Liberci dne: 24. 8. 2012

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI
Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická
Akademický rok: 2010/2011

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Petra ŠÍROVÁ**
Osobní číslo: **P08000698**
Studijní program: **B7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obory: **Humanitní studia se zaměřením na vzdělávání**
Český jazyk se zaměřením na vzdělávání
Název tématu: **Dvě podoby psychologického románu**
Zadávající katedra: **Katedra českého jazyka a literatury**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Cíl:

Charakteristika vybraných próz Jaroslava Havlíčka a Egona Hostovského z hlediska žánrové typologie psychologického románu; postížení odlišností v umělecké metodě uvedených autorů.

Požadavky:

Prostudování primární a sekundární literatury.

Metody:

Stylová analýza, interpretace a komparace.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: tištěná/elektronická

Seznam odborné literatury:

- Ginzburgová, L.: Psychologická próza. Praha: Odeon, 1982.
Girard, R.: Lež romantismu a pravda románu. Praha: ČS, 1968.
Kautmann, F.: Polarita našeho věku v díle Egon Hostovského. Praha: Evropský kulturní klub, 1993.
Opelík, J.: in Dějiny české literatury IV. Praha, 1995.
Papoušek, V.: Egon Hostovský. Jinočany: H&H, 1996.
Poetika české meziválečné literatury : (Proměny žánrů) . Praha: ČS, 1987.
Rumler, J.: Epik Jaroslav Havlíček. Praha: ČS, 1973.
Svoboda, J.: Spisovatel Egon Hostovský. Ostrava: Item, 1992.

Vedoucí bakalářské práce:

doc. PhDr. Eva Štědroňová, CSc.
Katedra českého jazyka a literatury

Datum zadání bakalářské práce: 30. dubna 2011

Termín odevzdání bakalářské práce: 30. dubna 2012

doc. RNDr. Miroslav Brzezina, CSc.

děkan

L.S.

prof. PhDr. Oldřich Uličný, DrSc.

vedoucí katedry

dne 30 -04- 2011

Čestné prohlášení

Název práce: Dvě podoby psychologického románu
Jméno a příjmení autora: Petra Šírová
Osobní číslo: P08000698

Byl/a jsem seznámen/a s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména § 60 – školní dílo.

Prohlašuji, že má bakalářská práce je ve smyslu autorského zákona výhradně mým autorským dílem.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Bakalářskou práci jsem vypracoval/a samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím bakalářské práce a konzultantem.

Prohlašuji, že jsem do informačního systému STAG vložil/a elektronickou verzi mé bakalářské práce, která je identická s tištěnou verzí předkládanou k obhajobě a uvedl/a jsem všechny systémem požadované informace pravdivě.

V Liberci dne: 24. 8 2012

Petra Šírová

Za odbornou pomoc, připomínky a zapůjčení literatury bych chtěla poděkovat vedoucí práce doc. PhDr. Evě Štědroňové, CSc.

ABSTRAKT

Bakalářská práce se zabývá psychologickými romány Jaroslava Havlíčka a Egona Hostovského, které byly napsány nebo poprvé vyšly ve 30. a 40. letech 20. století.

Cílem práce je postihnout dvě podoby psychologického románu skrze stylovou analýzu, komparaci a interpretaci vybraných románů. V úvodní kapitole se věnujeme charakteristickým rysům psychologické prózy, další část se zabývá analýzou románů a jejich komparací. Závěr práce se zaměří na odlišné styly, které autoři používali.

Klíčová slova: psychologický román, Jaroslav Havlíček, Egon Hostovský, téma, postavy, prostor, narace

ABSTRAKT

This Bachelor Thesis deals with psychological novels Jaroslava Havlíčka & Egona Hostovského, which were written in the thirties and forties of the 20th century.

The aim of this thesis is to cover two variations of Psychological novels through styleanalysis, compilation and interpretation of chosen novels. The leading chapter covers the characteristics of psychological prose. Later chapters deal with novels analysis and towards the end prose comparison.

Keywords: Psychological novel, Jaroslav Havlíček, Egon Hostovský, theme, character, space, narrative.

Obsah

1 Úvod.....	8
2 Psychologická próza	
a její charakteristické rysy.....	9
2.1 Vypravěč a postavy	9
2.2 Projev postav a jazykové prostředky	10
2.3 Retrospektivní vyprávění.....	12
3 Dvě podoby psychologické prózy v dílech Jaroslava Havlíčka a Egona Hostovského.....	13
3.1 Téma v psychologické próze	15
3.1.1 Témata a motivy v prózách Jaroslava Havlíčka.....	15
3.1.2 Témata a motivy v prózách Egona Hostovského.....	19
3.1.3 Srovnání témat a motivů v psychologických prózách.....	21
3.2 Postavy v psychologické próze.....	22
3.2.1 Postavy v prózách Jaroslava Havlíčka.....	22
3.2.1.1 Petrolejové lampy.....	22
3.2.1.2 Neviditelný.....	25
3.2.2 Postavy v prózách Egona Hostovského.....	27
3.2.2.1 Dům bez pána.....	27
3.2.2.2 Cizinec hledá byt.....	28
3.2.3 Srovnání postav v prózách obou autorů.....	29
3.3 Prostor	31
3.3.1 Prostor v prózách Jaroslava Havlíčka.....	31
3.3.2 Prostor v prózách Egona Hostovského.....	36
3.3.3 Srovnání prostoru u obou autorů psychologických próz.....	38
3.4 Narace	40
3.4.1.1 Narace v prózách Jaroslava Havlíčka.....	40
3.4.1.2 Narace v prózách Egona Hostovského	43
3.4.2 Srovnání narace v psychologických prózách obou autorů.....	45
4 Závěr	48
Seznam literatury.....	50

1 Úvod

V této bakalářské práci budeme analyzovat vybraná díla dvou autorů psychologické prózy z 30. a 40. let 20. století, a to přesněji romány od Jaroslava Havlíčka a Egona Hostovského. Kvůli omezenému rozsahu bakalářské práce jsme vybrali pouze čtyři díla, která budeme rozebírat, a tyto díla zařazujeme do psychologické prózy. Z pera Jaroslava Havlíčka jsou to romány *Petrolejové lampy* a *Neviditelný*, z děl Egona Hostovského jsme vybrali romány *Dům bez pána*, druhým dílem je *Cizinec hledá byt*. Prózy budeme analyzovat z hlediska způsobu vyprávění, tématu, postav a kategorie prostoru. Analýza vybraných psychologických děl nám pomůže vystihnout dvě podoby psychologické prózy, což je hlavním cílem této bakalářské práce.

V bakalářské práci se budeme opírat o studii Dobravy Moldanové *Psychologický román*, kterou nalezneme v *Poetice české meziválečné literatury*. Tato sekundární literatura nám poskytne základní informace o rysech psychologické prózy, které podrobně popíšeme v jedné z kapitol bakalářské práce. Dále budeme pracovat s publikací *Poetika míst* Daniely Hodrové, s knížkou *Polarita věku v díle Egona Hostovského* od Františka Kautmanna a s monografií Josefa Rumlera *Epik Jaroslav Havlíček*. V neposlední řadě to bude také publikace od Vladimíra Papouška *Egon Hostovský – člověk v uzavřeném prostoru*.

Práce se bude nejdříve věnovat charakteristickým rysům psychologické prózy, jako je například personální vyprávěč nebo užití vyprávěčské retrospektivy. Další kapitola se bude věnovat analýzám jednotlivých námi vybraných románů. Tato část bude obsahovat čtyři podkapitoly, které ponese názvy Téma, Narace, Prostor a Postavy v psychologické próze. Začátek každé podkapitoly bude věnován teoretické části, která se daného tématu týká. Závěrečná kapitola se bude věnovat závěrům, které jsme získali rozborem psychologických románů Jaroslava Havlíčka a Egona Hostovského. Rozdílnosti, které jsme v dílech našli, nám poslouží jako spolehlivý podklad pro vyjádření dvou podob psychologické prózy.

2 Psychologická próza a její charakteristické rysy

Psychologická próza vystihuje složitosti duševního života jedince, zobrazuje niterné stavy, nálady a prožitky postav. Žánr psychologické prózy se skrze analýzu snaží objasnit vnitřní logiku postavy a také chce odhalit zdroj jejího chování. Psychologická próza je spjatá s vývojem psychologie, přejímá její objevy, psychologie je pro ni zdrojem mnoha informací a poznatků. Procesy duše a vnitřní pohnutky by autor v díle zachytil tak autenticky jen stěží, pokud by nevyužil jistých specifických prostředků, které jsou tak charakteristické pro psychologickou prózu. Jedná se o několik znaků - jedním z nich je vypravěč, který bývá často také hlavním hrdinou příběhu. Hlavní hrdina nebo jiná postava, která se v díle objevuje, trpí často neznámými patopsychologickými jevy. Rysem psychologické prózy je i jazyková prezentace postav v podobě neproneseného projevu označeného jako proud vědomí, také využití retrospektivního vyprávění, které dílo činí poutavějším. Častým jevem v tomto typu prózy je i výskyt rozvinutých a dlouhých vět.

2.1 Vypravěč a postavy

Psychologická próza používá vypravěče v ich formě, tedy první osobě jednotného čísla. Tento vypravěč se začal užívat především v druhé polovině 30. let 20. století, kdy *se psychologická próza začíná orientovat novým směrem, objevuje nové výrazové prostředky, nejmarkantněji se to jeví na proměně vypravěče. Ve chvíli, kdy se stane hrdina sám vypravěčem příběhu, vznikne napětí mezi jeho sebeinterpretací a mezi obecným a objektivním hodnocením jeho postavy. Toto objektivní hodnocení je vyjádřeno často jen signály, jeho mluvčími jsou různé epizodické postavy.*¹ Personální vypravěč v psychologické próze tedy zužuje záběr a zvnitřňuje perspektivu, to vyvolává ve čtenáři dojem autentického svědectví, upřímného vyznání, kterým se zmenšuje odstup od tématu a výpověď se tím subjektivizuje. Hlavní postava může svojí rozpolceností vyvolávat zvraty ve svém vnitřním životě, které mohou být jak kladné, tak i záporné. Postava bývá většinou introvertní, je to velice často hloubající člověk, meditující nad svým osudem. Postavy mají rovněž sklony

¹ MOLDANOVÁ, Dobrava. in *Poetika české meziválečné literatury*. Praha: ČS, 1987. str. 227- 228.

k introspekci. Postavy běžně dělíme na kladné a záporné, v psychologické próze to však zcela neplatí. Více se této problematice věnuje ve své studii Dobrava Moldanová. *To, že nahlížíme do jejich nitra, do spleti pohnutek a okolností, které je k jednotlivým činům vedly, jejich očima, do jisté míry oslabuje kategoričnost našeho odsudku. Nejsou to démoni zla, ale lidé, kteří se zlými stali, protože je poznamenal příliš tvrdý zápas o existenci, životní zklamání, jež nedovedli unést. Všechny tyto okolnosti nastolují otázku, zda by tito lidé byli zlí, kdyby se jejich život utvářel příznivěji, či zda je to člověku vrozeno, a vede k tomu, že figura ve svém jádru negativní zůstává lidská, lidsky pochopitelná, i když s ní čtenář těžko může sympatizovat: jednoznačný odsudek se problematizuje.*²

Nedílnou součástí se stávají i patopsychologické jevy postav, jsou to nežádoucí jevy, mezi které můžeme zařadit poruchu lidské identity, kterou často způsobuje duševní choroba. Dále to jsou různé poruchy chování, mravní indolence nebo problém s komunikací. V románu se též objevují emblematické typy postav, jako je například citově chladný a ambiciózní intelektuál (příkladem je postava Petra Švajcara v Havlíčkově *Neviditelném*), popřípadě postava cizince (tomu je v díle Egona Hostovského *Cizinec hledá byt*). Možným typem postavy je také psychopat nebo nějaký duševně nemocný jedinec, jako v případě *Petrolejových lamp* a v *Neviditelném*.

2.2 Projev postav a jazykové prostředky

Psychologická próza se snaží o vhled do hrdinova vnitřního života, ten je navozován skrze jazykové prostředky, především technikou vnitřního monologu nebo proudu vědomí. Vnitřní řeč-monolog je nevyslovená promluva. V tomto monologu souzní znepokojivé a hloubavé pocity, vesměs se váže k nějaké vnitřní situaci. *Nahlas nepronesený bývá většinou také proud vědomí (z angl. stream of consciousness), zdůrazňují vhled do podvědomí mluvčího, rychlý sled disparátních, chaotických představ a myšlenek, spojených s takovými asociacemi, bezprostřední data vědomí s množstvím ostrých detailů. Proniká do intimních vrstev psychiky, k skrytým motivacím lidského jednání.*³ Při využití proudu vědomí jsou porušována pravidla syntaxe, gramatiky i interpunkce, toto všechno často stěžuje čtenáři chápání psaného textu. Proud vědomí se literárně ztvárňuje za pomoci vzpomínek, které jsou plné dojmů a vjemů. Tato literární

² MOLDANOVÁ, Dobrava. in *Poetika české meziválečné literatury*. Praha: ČS, 1987. str. 228.

³ MOLDANOVÁ, Dobrava. in *Poetika české meziválečné literatury*. Praha: ČS, 1987. str. 227-228.

technika bývá často zaměňována se zmatečným záznamem situace. Josef Peterka považuje za klasickou ukázkou zmatečného záznamu část z díla Joyceova *Odyssea*: *...doprostřed stolu pak nějaký pěkný květináč lacino se počkat kde jsem to onehdy zahlídla květiny mám tak ráda nejraději bych kdyby celý dům překypoval růžemi Pane na nebi není na přírodu pusté hory potom moře šumot vln potom luzná krajina s ovesnými a pšeničnými lány a vším možným a pěkný dobytek co tam blumá hned člověku srdce okřeje při pohledu na řeky a jezera...*⁴

Dalším charakteristickým rysem žánru psychologického románu jsou specifické jazykové prostředky, přesněji se jedná o rozvinutost a délku vět. Velkou většinu vět v psychologických prózách vytváří rozsáhlá souvětí, která častokrát tvoří i celé odstavce. Obsáhlé věty vesměs popisují vnitřní monology hlavních postav, které často tvoří pocity. Mnohokrát je touto větou vyjádřena charakteristika postavy nebo popsáno okolí, ve kterém se příběh odehrává.

*Železných kruhů, zapuštěných v náhrobním kameni rodiny Poličanských, nebylo použito po celé století v písmenech, snad kdysi zlatých, která označují hrobku hraběcího vychovatele, déšť vyhloubil jamky, na Žulianovu mramorovou desku zídka vypotila vápno, a to na ní uschlo v stužkách, podobných stopám slz. Možná že mrtví Žantové byli významní a zasloužili měšťané, možná že kterýsi Czihak byl radním, zakladatelem školy nebo dokonce purkmistrem, tak se tomu aspoň podobá, neboť na hrobkách rok co rok svítí obec na své útraty. Proč svítí, nikdy od nikoho se nedozvíš.*⁵

Oproti dlouhým a rozvinutým větám se nachází v textu i krátké a úsečné věty zrychlující dynamiku děje a jeho napětí.

*„To byla veselá jízdu,“ šklebil se, „tuze veselá! Ty ses zpotila! Legrace! Haha!“ „Žvaní,“ uvědomila si. „Nemá všech pět pohromadě. Zbláznil se, to je to celé.“*⁶

Pro ukázkou rozvinutých i úsečných vět jsme použili úryvky z románu *Neviditelný* od Jaroslava Havlíčka.

⁴ PETERKA, Josef. *Teorie literatury pro učitele*. Praha: Pedagogická fakulta UK, 2001. str. 138.

⁵ HAVLÍČEK, Jaroslav. *Petrolejové lampy*. Praha: Odeon, 1983. str. 8.

⁶ HAVLÍČEK, Jaroslav. *Petrolejové lampy*. Praha: Odeon, 1983. str. 298.

2.3 Retrospektivní vyprávění

Znakem psychologické prózy je i vyprávění retrospektivního typu. Retrospektivní vyprávění se na rozdíl od chronologického nedrží přirozené logiky vyprávění, tedy nepostupuje od minulosti do současnosti, od příčiny k následkům, vyprávění tak pozbývá přímočarého dějového napětí. Postava v retrospektivním vyprávění žije svůj aktuální život a při tom se vrací ve svých vzpomínkách do dětství, do mládí, jednoduše do doby, která objasňuje psychologické motivace činů. Autor tedy čtenáře uvede do nějaké aktuální situace, a to většinou během první kapitoly, v následujících kapitolách se vrací do minulosti a snaží se čtenáře seznámit se vším, co této aktuální situaci předcházelo. Vzorcem pro zapsání retrospektivního vyprávění můžeme zaznamenat jako 2-1-3, tímto způsobem je čtenáři příběh předkládán.

3 Dvě podoby psychologické prózy v dílech Jaroslava Havlíčka a Egona Hostovského

Pro analýzu a srovnání dvou podob psychologické prózy jsme si vybrali dva české autory psychologické prózy 30. a 40. let 20. století. Těmito autory jsou Jaroslav Havlíček, který do literatury vstupuje až ve zralém věku po velice dlouhé a složité cestě. Druhým autorem je Egon Hostovský, jenž s publikováním začal naopak ve velmi brzkém věku, a to už na gymnáziu.

Z děl Jaroslava Havlíčka jsme vybrali dva romány, a to *Petrolejové lampy* a *Neviditelný*. Román *Petrolejové lampy* měl být podle autora první částí několikadílného cyklu románů z prostředí maloměsta, cyklus se měl stát jakousi napodobeninou balzakovské *Lidské komedie*. Havlíčkovy představy o napsání cyklu se však nikdy nenaplnily, nestačil je dokončit. *Autor zvolil název Petrolejové svítilny. Nakladatel s ohledem na lidovou edici, v níž román vychází, pro první vydání název změnil.*⁷ Přesto, že se autor změně názvu velmi bránil, román stejně poprvé vyšel pod názvem *Vyprahlé touhy*, a to v roce 1935. Druhým vybraným dílem je román *Neviditelný* z roku 1937, kterým se Jaroslav Havlíček podle Rumlera konečně zapsal do povědomí českých čtenářů i kritiky. *Jeho autorská romanopisecká fyziognomie se vyhranila asi v tom smyslu, že nový autor v psychologických prózách a studiích sociálně motivovaných analyzuje vznik výjimečných, zpravidla podivínských charakterů v sociální podmíněnosti maloměsta. Vstoupil do kontextu psychologické prózy, psychologického románu.*⁸ Románu *Neviditelný* předcházela stejnojmenná povídka z roku 1935, ve kterém autor změnil postavu hlavního hrdiny a povídku přerpracovat na román.

Dům bez pána a *Cizinec hledá byt* jsou prózami, které budou představovat dílo Egona Hostovského. Román *Dům bez pána* autor napsal už ve svých devětatdvaceti letech, ale nejednalo se o prvotinu, románu předcházelo několik knížek. *Již před maturitou debutuje, vydává knížku povídek Zavřené dveře, brzy na to také román Stezka podél cesty. Během studií se intenzivně věnuje literatuře, stává se lektorem nakladatelství Melantrich, navazuje kontakty s českými*

⁷ RUMLER, Josef. *Epik Jaroslav Havlíček*. Praha: ČS, 1973. str. 115.

⁸ RUMLER, Josef. *Epik Jaroslav Havlíček*. Praha: ČS, 1973. str. 127

*spisovateli.*⁹ Druhý román *Cizinec hledá byt* vyšel skoro o deset let později než přecházející román, byl napsán i vydán v americkém exilu.

⁹ SVOBODA, Jiří. *Spisovatel Egon Hostovský*. Ostrava: Item. 1992. str. 3.

3.1 Téma v psychologické próze

Pojem téma z pohledu etymologie můžeme chápat jako něco, co je ve středu našeho zorného pole. Téma bývá často zaměňováno s pojmy námět, obsah nebo idea díla, ve skutečnosti spolu tyto pojmy vzájemně kolidují. Tématem rozumíme věcný obsah. *Tématem je umělecké dílo literární nejzřetelněji svázáno se skutečnostmi světa mimoliterárního (Vodička). Obsah jako komplexnější pojem zahrnuje navíc ideověuměleckou modalizaci tématu – jeho pojetí, jeho smysl. Oddělovat téma od smyslu, který mu autor uděluje, lze pouze v abstrakci, která pomáhá analýze díla.*¹⁰ V literárních dílech lze témata rozlišit na následující typy: na celkové téma, které je chápáno co nejobecněji, dále je to téma hlavní nebo-li ústřední a posledním typem je vedlejší téma, kterému spisovatel věnuje menší pozornost než tématu předchozímu.

Základní jednotku výstavby tématu tvoří motiv (z lat. movere = hýbat) *Motivy jsou vázány na „hybné“ či nosné představy, na klíčová slova textu, mohou být zřetelně profilovány, podtrženy např. i členěním textu, nebo spíše jako „významové víry“ jen naznačeny.*¹¹ V psychologické próze se staly dominantním tématem nejen proměny lidské duše, ale také stavy lidské duše.

3.1.1 Témata a motivy v prózách Jaroslava Havlíčka

Spisovatel Jaroslav Havlíček čerpal podněty pro svou tvorbu především z prostředí, které ho v jeho životě obklopovalo. Nejednou mu byla zdrojem inspirace a tématem díla jeho rodná Jilemnice, právě tak tomu bylo například v románu *Petrolejové lampy*, kde se nechal inspirovat malým českým podhorským městem a sociálními vztahy společnosti, která Jilemnici obývala. *Havlíčkův román je ve svém rámci obrazem malého podhorského města a přilehlé vesnice na rozhraní dvou století. Je to, jak již víme, Havlíčkova rodná Jilemnice a blízký Hrabačov, kde byly kořeny Havlíčkova rodu po otci. I do zapadlého Podkrkonoší dolehly tehdy, byť opožděně, vlny dravého kapitalismu, a s nimi se přiostrl vztah vesnice a města. V románě je to zobrazeno na osudu rodiny, která po matčině původu představuje starý selský*

¹⁰ PETERKA, Josef. *Teorie literatury pro učitele*. Praha: Pedagogická fakulta UK, 2001. str. 191.

¹¹ PETERKA, Josef. *Teorie literatury pro učitele*. Praha: Pedagogická fakulta UK, 2001. str. 192.

*konzervatismus, po původu otce vpád přivandrovalé, ale podnikavé buržoazie.*¹² Jejich dcera Štěpka Kiliánová a zároveň hlavní postava románu je představitelkou pokroku, dokáže svojí kontroverzností narušit poklidný ráz města. Stala se jakýmsi „symbolem“ změn, které do města lpícího na svých tradicích, zvycích a hodnotách pomalu pronikaly. Města, do kterého pomalu přicházel pokrok a změny. Jaroslav Havlíček se tématem společnosti a společenských změn zabýval hned v několika dílech.

V druhém románu se toto téma také objevuje, ale s tím rozdílem, že se Havlíček zaměřil na menší celek společnosti než v *Petrolejových lampách*, a to na rodinu továrníka Hajna. I zde se objevuje střet mezi „starou a novou“ společností, kdy Hugo Hynek Hajn byl představitelem starší generace kapitalistů, dalo by se říci ještě „humánních a solidních“, oproti tomu jeho zeť Petr Švajcar je „dravým a bezohledným“ kapitalistou, který jde tvrdě za svým cílem. Druhý román *Neviditelný* napsal Havlíček na popud své manželky Máni. *V den svatby vyprávěla Havlíčkovi jeho nevěsta příběh o náhle smrti jejího předka mydláře a o zešílení prababičky. To vše se promítlo tak či onak do Neviditelného. Motiv rodového šílenství upoutal Havlíčka už v době, kdy psal první povídky.*¹³

Motiv šílenství se poprvé objevil už v *Petrolejových lampách* a stává se jedním ze tří silných motivů, které sjednocují oba psychologické romány. V *Petrolejových lampách* dochází k duševní chorobě jako následku pohlavní nemoci, zatímco v *Neviditelném* se jedná o rodovou zátěž. Havlíček se v obou případech soustředí na fyzické změny postavy, ale také na ty duševní. První ukázka bude z románu *Petrolejové lampy*, kde přišel o rozum Štěpčin muž, kdysi pohledný Pavel Malina, který byl za svého mládí silným a urostlým vojákem.

*Hejtman Malina už neseďá u okna se sklenkou krvavého vína v ruce, neutápí se v blaženém opilství, neprožívá svou dávnou a bujarou mladost, nehoní se za prchlými vilnými vidinami, pod židlí baterie lahví, v tváři idiotský úsměšek. Opíraje se o hůl, plouží se od rohu k rohu, přidržuje se nábytku, zase se zastavuje, údy se mu třesou, krk je napjat úsilím, oči vytřeštěny šílenou představou. Vysedlá sanice mu poskakuje bezhlasou hrůzou.*¹⁴

Druhá ukázka pochází z *Neviditelného* a zachycuje postavu Soni Hajnové v době, kdy už ji její duševní nemoc zcela ovládla, kdy po „staré“ Soně nic nezbylo.

¹² RUMLER, Josef. *Epik Jaroslav Havlíček*. Praha: ČS, 1973. str. 119.

¹³ RUMLER, Josef. *Epik Jaroslav Havlíček*. Praha: ČS, 1973. str. 119.

¹⁴ HAVLÍČEK, Jaroslav. *Petrolejové lampy*. Praha. Odeon. 1983. str. 268.

Do jejího šílenství se víc a více mísily erotické prvky. Animální stránka nabývala zvolna převahy nad bytostí, již opustil duch. Ženě scházel muž. Volání po Cyrilovi se podobalo vrnění kočky v období touhy. Neviditelný změnil podobu, stával se méně tajemným, ale nekonečně odpornějším. Soňa s ním spávala. Byla, žel, až příliš sdílná. Chlubívala se milencovou láskou. Výkřiky a vzdechy fantastické říje byly noc od noci častější.¹⁵

Motivika smrti provází oba romány od začátku do konce. V *Petrolejových lampách* začíná úvodní kapitola románu velmi rozsáhlým popisem jilemnického hřbitova, kde je postavena Kiliánova empírová hrobka, v níž jsou uloženy ostatky Štěpčíných rodičů.

Uprostřed západní zdi jilemnického hřbitova stávala od nepaměti stará márnice s pokřiveným křížem na vrcholu prohnílé šindelové střechy. Po obou stranách této márnice, za rezavým železným plotem, se tísnilo několik hrobek, každá byla pokryta náhrobním kamenem... Stará márnice byla zbořena roku 1899 a na jejím místě vyrostla hrobka, v níž měla dojít věčného pokoje – jak praví masívní nápis nad vchodem – rodina Kiliánova.¹⁶

Motiv smrti se vyskytuje po celou dobu vyprávění románu, smrt tedy provází hlavní hrdinku celý život. Štěpce zemře nejprve otec, později matka, ještě předtím umírá jejich posluhovačka Traklová, smrt se nevyhne ani jejímu nemocnému muži Pavlu Malinovi. U této postavy se jako u jediné objevuje strach z přicházející smrti, kterou jako luetik čeká každým dnem. Od smrti tchána Kiliána mívá halucinace o vlastní smrti, kdy sám sebe vidí ležícího v rakvi. Tyto halucinace mohou být zřejmě způsobeny i jeho nemocí.

Delikátní nemoc. Může se říci – nemoc lásky. Chudák měl asi někdy lues, a to hodně časně. Syfilis, víš? Nyní přichází pokračování. Lues je totiž nemoc na pokračování.¹⁷

I Neviditelný začíná vzpomínkou vypravěče Petra Švajcara na den, kdy dostal zprávu o úmrtí strýce Cyrila.

Jsou tomu necelé tři měsíce, co mne došla zpráva o úmrtí Cyrila Hajna. Docela stručná a chladná zpráva, jaké dochází v takových případech a podobných okolností: „Oznamujeme Vám, že zemřel včera o půl deváté večer na zápal plic.

¹⁵ HAVLÍČEK, Jaroslav. *Neviditelný*. Praha: ČS. 1979. str. 388.

¹⁶ HAVLÍČEK, Jaroslav. *Petrolejové lampy*. Praha: Odeon. 1983. str. 7-8.

¹⁷ HAVLÍČEK, Jaroslav. *Petrolejové lampy*. Praha: Odeon. 1983. str. 263.

*Máte nějaké zvláštní dispozice k pohřbu, sdělte je ihned.“ Razítko a datum. Podpis, podobný stejnografické zkratce. Víc nic.*¹⁸

Tato krátká zpráva se stala impulsem pro „rekapitulaci“ vypravěčova života. V době, kdy Petr Švajcar vzpomíná, jsou už všechny postavy vyprávění mrtvé.

Jaroslav Havlíček ve svých románech dokázal excelentně zachytit složitost lidské duše a její stavy. Kromě toho se také snaží objasnit to, co tyto změny způsobilo, chce odhalit zdroje těchto proměn. Toto jednání v největší míře determinuje **rodina**, která se také stala třetím stěžejním **motivem** v Havlíčkových dílech. Rodinné zázemí nám může vyjasnit, co vedlo hlavního představitele *Neviditelného* k jeho sobeckému jednání nebo nám může napovědět, proč se strýc Cyril stal choromyslným. Ukázkou, kterou použijeme, se týká právě příchodu na svět strýce Cyrila a jeho výchovu.

*Žena očekávající dítě, poněkud nervózní spatřila svého muže s rozdrčenou hlavou. Co naplat matka omdlela. Když se z mdlob probírala, seznali, že je šílená. To se stalo roku 1882. Asi deset dní po katastrofě se choré matce narodil chlapeček. Nastala nová starost: matka nechtěla své dítě ani vidět. Z jakýchsi příčin nepojala k němu lásky. Zdráhala se je živiti. Tu se znenadání a bez předchozího oznámení, jako anděl spadlý z nebe, objevila uprostřed mé bídy teta Karolína.*¹⁹

*Při nejlepším vůli neuměla Cyrila vychovávat. Bála se o něj rozmazlovala ho, zchoulostivěla ho. Nesměl mezi jiné děti. Měla ho neustále, jak se říká, u svých sukni. Jsa neustále osamocen mezi dospělými, pěstoval zábavy osamělých dětí.*²⁰

V *Petrolejových lampách* se **motiv rodiny** objevuje nejen ve vzpomínkách na rodiče a dětství hlavní představitelky Štěpky, ale mít vlastní rodinu bylo jejím velkým životním snem, který se této postavě nikdy nevyplnil. V této ukázce se postava Štěpky Kiliánové pozastavuje nad tím, že kdejaká i ošklivá a starší žena z města si našla muže a má s ním dítě.

Dítě! Už i ta drogistová Poláková, ta stará rašple, kterou si drogista vzal jen pro peníze a která je o dobré tři roky starší než on, má dítě, dvouletého hošíka, čilého a povídavého. A jeho matka je ošklivá a zlá, zlá i na to dítě, mstí se mu, že již odkvétá, zatímco drogista je muž, jak se říká k světu. Štěpka slyšela

¹⁸ HAVLÍČEK, Jaroslav. *Neviditelný*. Praha: ČS. 1979. str. 17.

¹⁹ HAVLÍČEK, Jaroslav. *Neviditelný*. Praha: ČS. 1979. str. 90.

²⁰ HAVLÍČEK, Jaroslav. *Neviditelný*. Praha: ČS. 1979. str. 91- 93.

vyprávět, že Pepíček pořád jen pláče, a to jen proto, že ho matka ustavičně peskuje. Děti se mají milovat, líbat a hýčkat a ne trestat a bít.²¹

Jaroslav Havlíček se ve své tvorbě zaměřil na téma proměny společnosti. V *Petrolejových lampách* se děj odehrává na přelomu dvou století. Autor zachytil v próze konec jedné éry společnosti na maloměstě, a to staré konzervativní společnosti, která je postupně nahrazována novou, mladou kapitalistickou společností. I druhý román *Neviditelný* se nese v tomto duchu, jen generaci ještě „lidských“ kapitalistů vystřídal kapitalismus dravý a chamtivý.

3.1.2 Témata a motivy v prózách Egona Hostovského

Egon Hostovský je spisovatelem, pro kterého byl také zdrojem inspirace jeho vlastní život. Příhody a události, které v životě prožil, se promítly do jeho tvorby, což je znatelné už v prvním námi vybraném díle. Hostovský pocházel z židovské rodiny, zřejmě proto se v románu *Dům bez pána* věnuje židovské tematice a také vztahům mezi lidmi.

*Poslední předválečný román Hostovského „Dům bez pána“ je v jeho díle nejhlubší sondou do židovské problematiky. Není tu sice problémem hlavním a jediným – i zde je existenciální a etický záběr mnohem širší. Ale poprvé se tu Hostovský zabývá problémem asimilátorství v praxi, a zároveň je konfrontuje s ortodoxním chasidismem. Představitelem asimilátorství je židovský lékař Richard Adler, kolem jeho poslední vůle se rozhrávají všechny děje, jejichž rozuzlení má sjednotit jeho navzájem odcizené děti.*²²

Problém vzájemného odcizení autor vidí jako následek špatné komunikace dětí Richarda Adlera, každé z jeho dětí se uzavřelo samo do sebe, uzavřelo se před okolím a tím i jeden druhému.

Tuto tematiku, tedy odcizení, nepochopení a nepochopení jeden druhému způsobené špatnou komunikací mezi lidmi použil Egon Hostovský i v dalším díle *Cizinec hledá byt*. V tomto románu též užil náboženskou tematiku, a to křesťanskou. Můžeme se domnívat, že i zde byl ovlivněn vlastním osudem a tematiku ovlivnil jeho dlouhodobý exulantský pobyt v Americe.

²¹ HAVLÍČEK, Jaroslav. *Petrolejové lampy*. Praha. Odeon. 1983. s 116.

²² KAUTMANN, František. *Polarita našeho věku v díle Egona Hostovského*. Praha: Evropský kulturní klub, 1993. str. 62.

V románech Egona Hostovského najdeme stejně jako u předešlého autora motivy, které spojují oba Hostovského romány. K těmto motivům se řadí kromě **motiv domova** také **motiv návratu** a především **motiv hledání** a **bloudění**.

Všechny tyto motivy jsou těsně spjaté s tematikou románů Egona Hostovského. V díle *Dům bez pána* se **motiv hledání** objevuje v pozici hledání sama sebe, svých přání, ztracených iluzí a komunikace mezi sourozenci.

V druhém románu se tento **motiv hledání** a **bloudění** objevuje v jiném pohledu, tedy v reálném bloudění doktora Václava Marka po ulicích New Yorku a hledání pokoje, který by mu zajistil klid na práci.

Dalším motivem, který jsme zařadili jako společný motiv, je **motiv návratu**. Celé vyprávění jednoho i druhého románu připomíná putování, a to nejen jako návrat do rodného města, do rodinného domu, k rodině, do bezpečí jako tomu je v případě románu *Dům bez pána*. Mezi tyto návraty můžeme zařadit i návraty do vlastní minulosti, například do dětství nebo mládí. Jsou to vzpomínky na nějaké rodinné události, které postava považuje za stěžejní nebo klíčové ve svém životě, eventuálně v životě jiné postavy.

*Otec chodíval mezi hosty nevšímavý a shovívavě usměvavý jako král mezi dvořany. Patrně vůbec nevnímal jejich brebentění, které se jen za noci ztišilo, ale snad nikdy nezmlklo docela. Vidím dosud jasně ve vzpomínkách znavenou tetinu tvář, jak automaticky přisvědčuje černý, rezavým a šedivým ženštinám, vřeštícím u stolu, u plotny, dokonce i u jejího lože, vidím, jak resignovaně sleduje vášnivá gesta tolika zvědavých nenechavých rukou, jimž se nikdy nepodařilo přervat trpělivou vlídnost tety Bedřišky.*²³

Nebo jako je tomu v druhém románu *Cizinec hledá byt*, kdy se hlavní postava neustále vrací na začátek své „cesty“, když se musí kvůli nedorozumění s ostatními neustále stěhovat a znovu a znovu hledat byt, hledá domov, ve kterém by dokončil svoji práci, svůj životní úkol.

*Věřte, příteli Nováku, bylo by mi mnohem lépe, kdybych tak snadno neupadal do nadšení. V každém novém bytě si namlouvám, něco, co není, přesvědčuji se hloupostmi, že teď konečně jsem našel správné místo. A rozumí se, čím větší je má počáteční naděje, tím hlubší je mé konečné rozčarování.*²⁴

²³ HOSTOVSKÝ, Egon. *Dům bez pána*. Praha: Melantrich. 1937. str. 14.

²⁴ HOSTOVSKÝ, Egon. *Cizinec hledá byt*. In: HOSTOVSKÝ, Egon. *Cizinci, kteří hledají byt*. POHORSKÝ, Miloš.(Ed.) Praha: Odeon, 1967. str. 372.

Proto posledním motivem, který je oběma románům společný, je **motiv domova**. *Dům bez pána* zvýrazňuje tento motiv jako symbol odkazu zemřelého otce, ale také místo, kde vždy jedinec nalezne bezpečí a útěchu v těžkých životních chvílích.

*Tento dům je na prodej, vystěhovat odtud tetu, Hedu, maminčin nábytek, neprocházet se již nikdy naší zpustlou zahradou, připustit, aby ji potupně ostříhali a ulízali jako frizuru prodejné holky? A nebudeme mít žádný domov. Možná, že začínám být sentimentální. Domov! Tatínek říkal – nebo to napsal v jedné knize? - , že židé do skonání musejí svůj domov hledat, v tom je prý jejich dějinné poslání.*²⁵

Tematika v dílech Egona Hostovské se opírá o problém mezilidských vztahů. V románu *Dům bez pána* se jedinci patřící do jedné rodiny cítí stejně osamoceni jako postava, která sama bloudí New Yorkem.

3.1.3 Srovnání témat a motivů v psychologických prózách

Egon Hostovský, mladší z obou autorů psychologické prózy, stejně tak i Jaroslav Havlíček se při psaní svých děl inspirovali vlastními životními zkušenostmi. Oba autoři se ve vybraných románech zabývají podobnými tématy. Jaroslav Havlíček se věnuje tématu proměny společnosti v čase a také sociálním vztahům, Egon Hostovský zvolil téma problému mezilidských vztahů.

Jestliže oba autoři volí pro své romány podobná témata, co se týká motivů, tam se rozcházejí. V dílech Egona Hostovského převládají **motivy hledání, bloudění a návratů**, u Jaroslava Havlíčka jsou to **motivy smrti a šílenství**. V případě, že budeme **motiv domova a motiv rodiny** brát jako synonymum, můžeme říci, že tento románový motiv se pro ně stal společným. I přes to, že se na něj každý dívá svým pohledem a k jeho pojetí přistupují odlišně. Egon Hostovský se na domov dívá jako na symbol bezpečí, zázemí a ochrany, kterou každý jedinec k životu nezbytně potřebuje, jinak cítí pocity bezdomoví a vykořenění. Jaroslav Havlíček s tímto motivem pracuje jako s negativním faktorem. Rodina a domov patří k prostředí, které primárně determinuje život jedince a jeho pozdější jednání. Tento negativní determinant Havlíček dále rozpracoval, stal se odpovědí na Havlíčkovy otázky po původu jednání.

²⁵ HOSTOVSKÝ, Egon. *Dům bez pána*. Praha: Melantrich. 1937. str. 38.

3.2. Postavy v psychologické próze

*Literární postava (někdy též osoba) je každá bytost, která účinkuje v rámci příběhu, zpravidla je určena svým jménem a představuje téma člověka.*²⁶ Příběhy bez postav nemohou existovat. Ve vyprávění se postavy liší podle důležitosti, kterou v příběhu zastávají, z tohoto pohledu rozlišujeme postavy hlavní a vedlejší. Hlavní postavu můžeme nazvat též hrdinou nebo protagonistou.

Z pohledu etiky rozlišujeme postavy na hladké a záporné, popřípadě neutrální. *Etickou intenci postav nesmíme zaměňovat s citovým poměrem čtenáře k postavám, s čtenářskou fascinací. Třebaže se autor snaží, aby jeho kladná postava budila čtenářské sympatie a záporná naopak opovržení, mohou se tyto čtenářské konkretizace s autorskou koncepcí postavy dostávat do rozporu.*²⁷

Postavu v literárním díle profiluje její charakteristika, kterou můžeme rozdělit na přímou a nepřímou, a tyto dvě charakteristiky nemusí být v souhře, mohou si odporovat. Přímá charakteristika určuje postavení a úlohu postavy, a to z hlediska psychologického, morálního i společenského. *Obvykle je jednorázová a objevuje se na začátku vyprávění, v opačném případě postavu hypotetizuje. Jako přímou charakterizaci však vnímáme pouze tvrzení důvěryhodná, která pocházejí od hlasu s nespornou autoritou v textu.*²⁸ Nepřímá charakteristika zobrazuje vesměs povahové rysy a vlastnosti. Tato charakteristika není zcela jednoznačná a vychází z vnější vzhledu, činnosti, ale především z prostředí.

3.2.1 Postavy v prózách Jaroslava Havlíčka

3.2.1.1 Petrolejové lampy

V tomto románu vystupuje neosobní vypravěč, který je objektivní ke všem osobám, které se v díle vyskytnout. Vypravěč velice podrobně poskytne čtenáři nejen vnější, ale také vnitřní charakteristiku postavy. V průběhu

²⁶ PETERKA, Josef. *Teorie literatury pro učitele*. Praha: Pedagogická fakulta UK, 2001. str. 217.

²⁷ PETERKA, Josef. *Teorie literatury pro učitele*. Praha: Pedagogická fakulta UK, 2001. str. 220.

²⁸ PETERKA, Josef. *Teorie literatury pro učitele*. Praha: Pedagogická fakulta UK, 2001. str. 224.

vyprávění románu, jehož děj trvá přes třicet let se jednotlivé postavy mění a vypravěč zachytil a postřehнул i všechny změny, které se týkaly nejen postav, ale také míst determinujících právě ony postavy.

*Statná přespríliš vyvinutá Štěpka nevypadala v lehkých tanečních šatech ani trochu jímavě. Byl tu do očí bijící nesoulad mezi jejím úborem a jejím vzezřením. Ty blahobytné tváře, rudé jako pivoňky, - a růžový mušelín! Bílá hedvábná stuha v hrubých černých vlasech! Ke všemu převyšovala většinu svých tanečnicků o hlavu, jen málokterý se mohl pochlubit tak znamenitým vzrůstem, aby s ní tvořil přiměřenou dvojici.*²⁹

Přesně takto zachytil neosobní vypravěč hlavní postavu Štěpku Kiliánovou z románu *Petrolejové lampy*. Vypravěč podrobně zaznamenal vnější charakteristiku, Josef Rumler doplnil další vlastnosti Štěpky. Postavu vystihl těmito přívlastky: hřmotná, nehezka, sobecká, nevychovaná, nesympatická, bez dobrých způsobů. Vypravěč naráží i na rodinné prostředí, ve kterém postava vyrůstá, a toto prostředí může determinovat postavu. Právě prostředí může spoluvytvářet jejich vlastnosti a jednání. Determinaci prostředí nalezneme i v druhém románu Jaroslava Havlíčka *Neviditelný. Stavitel Kilián byl zklamán, doufal, že bude mít syna...Mohlo se proto předpokládat, že matka vynahradí holčičce něhu, kterou jí neprojevoval otec. Nebylo tomu tak. Anna Kiliánová byla selsky přísná, selsky strohá. Vychovávala dítě jako mnohé jiné matky jen samým peskováním. Líbat, hladit, mazlit se – to nebylo u Kiliánů zvykem.*³⁰ Její postava také zřejmě trpí tím, že otec stále očekával příchod syna a narození dcery Štěpky bylo velkým zklamáním.

Postava Štěpky Kiliánové se v průběhu vyprávění mění. Stále nové a nové situace životních peripetií, které zvládá díky své tvrdohlavosti a cílevědomosti, udělají z kdysi roztoužené a živé dívky, umírněnou a pracovitou ženu, které však nikdy nebude splněna její velká touha, stát se matkou, to nezmění ani fakt, že Štěpka je finančně velmi zajištěná.

Postavu Štěpčina vymodleného muže představuje figura jejího bratrance Pavla Maliny. Štěpka a Pavel spolu vyrůstali, vypravěč se ale jeho vnějšímu popisu z dětství mnoho nevěnuje, s jeho popisem se více čtenář seznámí, když se

²⁹ HAVLÍČEK, Jaroslav. *Petrolejové lampy*. Praha. Odeon. 1983. str. 64.

³⁰ HAVLÍČEK, Jaroslav. *Petrolejové lampy*. Praha. Odeon. 1983. str. 16-20.

dostane do vojenské školy. V Malinovi vojenské prostředí probudilo ty nejhorší vlastnosti, stal se marnotratným, rozhazovačným a nafoukaným egoistou.

*Viděl před sebou vojáka, oděného v tmavomodré komisi látky, s vysokou černou čáčkou na hlavě, velmi přísného a nesdílňého pána, hledícího spatra i na zasloužilého civilistu.*³¹

Nezměnil se ani po ukončení služby, naopak zase všude hledal jen svůj prospěch. Oženil se, jen aby o něho bylo postaráno, aby mohl žít v klidu a bez práce, z peněz svojí ženy. Podle vypravěče se tento marnotratný muž, nezměnil ani v době, kdy věděl, že umírá. Nemoc způsobila, rozklad toho, čeho si na své postavě nejvíc vážil. Z pohledného vojáka se stala troska, věčně opilý blázen.

*Štěpka spatřila hejtmana, jak sedí v těžké židli u okna, jeho mrtvé nohy byly nataženy, pokryty tlustou houní, tvář byla vyschlá, zasmušilá, ale nezdálo se, že by se mu vedlo hůř, přestěhování mu zřejmě neublížilo. Šermoval pažemi, rty se pohybovaly, oči divoce planuly.*³²

V *Petrolejových lampách* se objevuje i řada postav vedlejších, které se vždy nějak vážou k postavě Štěpky Kiliánové. Takovou postavou je i Lojzík Trakl, jehož poznamenal osud nemanželského syna vojáka. Žil jenom s matkou, kterou rodina kvůli jeho narození vydělila. Osud malého Trakla ve Štěpce vyvolal mateřské city.

*Lojzík nevypadal jako vojákův syn. Byl slaboučký, nevzhledný, nezdravý. Patrně mu neprospělo, že Traklová své těhotenství až do poslední chvíle skrývala. Od Hnikova zákroku zůstala Lojzíkovi hlava poněkud smáčknutá v spáncích. Měl také trochu zdeformovanou pánev a příliš tenké nohy - kroutil se při chůzi, vyšlapoval si jako malý pavouček. Byl pihovatý, bledý, ruce měl vždycky vlhké a studené. Šilhal. Neuměl se ani po dětstvu jásavě zasmát. Bláhová matka se domnívala, že je moudrý. Ve skutečnosti byl nesmírně závistivý, pokrytecký, zlomyslný.*³³ Tato postava má v románu své postavení, vypravěč kromě toho, že sleduje“ osud hlavní postavy, neustále se vrací k osudu Lojzíka Trakla. Svým způsobem jeho příběh odvádí pozornost od děje hlavní postavy Štěpky. V románu je jeho přímá a nepřímá charakteristika vypravěčem vždy důkladně vyličená,

³¹ HAVLÍČEK, Jaroslav. *Petrolejové lampy*. Praha. Odeon. 1983. str. 38.

³² HAVLÍČEK, Jaroslav. *Petrolejové lampy*. Praha. Odeon. 1983. str. 300.

³³ HAVLÍČEK, Jaroslav. *Petrolejové lampy*. Praha. Odeon. 1983. str. 36.

čtenáře vypravěč seznamuje nejen s jeho životem a společenským postavením, ale vždy je vyprávění doplněno jeho aktuálním popisem.

3.2.1.2 Neviditelný

Hlavní postava románu *Neviditelný* Petr Švajcar je zároveň vypravěčem svého životního příběhu, jedná se o jakousi sebereflexi jeho jednání a činů, které se staly během několika let. Petr Švajcar skrze „své paměti“ ospravedlňuje svoje jednání. *Možná, že jsem jen pocítil nutnost dokázati něco svým pochybnostem.*³⁴ Jeho nepřímá charakteristika je v románu podrobně popsána, ale jelikož je hlavní postava také vypravěčem, informace, které získáme z četby, mohou být zkreslené. Jedná se spíše o vnější charakteristiku postavy, jaké jsou jeho vnitřní stavy, můžeme vydedukovat pouze z jeho sebereflexe, ty postava nijak zvlášť nezdůrazňuje.

*Honosíval jsem se bujnou kšticí nad klenutým, vysokým čelem – dnes mi zůstal na temeni sotva chomáč světlého chmýří. Míval jsem jemný, zahnutý nos – ten nyní ostře vyniká z povadlé tváře. Stal se sovím zobákem. Dělená, energická brada vypadá téměř surově, důlky v tvářích se proměnily v hluboké brázdy, oči se staly pichlavými a zapadly. Byly to hlavně tělesné přednosti, které mi před lety získaly obdiv Hajnovy dcery. Mám statnou postavu, jsem svalovitý a velmi silný. Tenkrát jsem ke všemu ještě býval mlád. U mne lhaly nejvíce důlky v tvářích a potom jakási nyvost v pohledu. Šedé, jasné oči, posazené hluboko pod huňaté obočí, vypadají melancholicky. Podobnou léčkou je úsměv... Nelze spočítati, kolik lidí mi v životě naznačilo, že vypadám aristokraticky.*³⁵

Takto zevrubně popsal sám sebe Petr Švajcar, z tohoto popisu čtenář může poznat, že na svůj vzhled byl patřičně pyšný. Švajcarovi změnil život Lachmann, který mu sponzoroval jeho studium. Cílevědomost, tvrdá práce a finanční prostředky mecenáše mu dovolili vystoupat výš na společenském žebříčku, což si jako dítě chudé rodiny přál. Josef Rumler ve své publikaci *Epik Jaroslav Havlíček* napsal: *Neviditelný je „románem“ hrdiny, který se z venkovského „plebejce“ vyšplhal do továrnické rodiny.*³⁶ I přes společenský růst, kterého se hlavní postava dočkala, si sebou stále nese onu negativní vlastnost z dětství, a to

³⁴ HAVLÍČEK, Jaroslav. *Neviditelný*. Praha: ČS. 1979. str. 17.

³⁵ HAVLÍČEK, Jaroslav. *Neviditelný*. Praha: ČS. 1979. str. 33 - 34.

³⁶ RUMLER, Josef. *Epik Jaroslav Havlíček*. Praha: ČS, 1973. str. 129.

postarat se první řadě sám o sebe a o svoje blaho, je to spojené se sobectvím a egoismem postavy. *V románě, který se nám právě dostal do rukou, se nevyskytuje, žel, ani jedna jediná osoba s ryzí povahou. Ten je bezpříkladný sobec, onen zas poddajný a měkký šosák, zde je děvče, v které jsme věřili, že mu podaří rozetnout mlhovinu obklopujícího ji šílenství svým jasným a statečným duchem a nakonec jsme zdrceni bídou jejího osudového úpadku.*³⁷

Tím děvčetem, které podlehne šílenství, je myšlena Soňa Hajnová, žena Petra Švajcara. Její vlastnosti jsou velice podrobně popsány jejím manželem. V románu postava Soni Hajnové duševně onemocní a v důsledku onemocnění se změní její vnitřní povahové vlastnosti i vnější vzhled. Původně krásná dívka z lepší společnosti, s tím nejlepším vychováním. Dívky, která žije podle přesně stanovených norem tehdejší společnosti, se změní v někoho absolutně nezkrutného, živočišnou postavu, která zapomene na všechny morální konvence.

*Soňa byla malá. Měla drobnou tvář, šedomodré oči, nebo spíše šedozelené oči. U kořene nosu a na tvářích měla pihy tak husté, že ji činily osmahlou. Vlasy měla tak tmavé, že byly skoro černé. Malá, velmi pěkná ústa. Štíhlé nohy, drobná dětská hrud'. Nebyla význačně krásná, jen hezká.*³⁸

Tato ukázka popisuje Soňu v době, kdy měla těsně před svatbou s Petrem Švajcarem, zatímco druhá ukázka má přiblížit, čeho všeho byla schopná ve svém záchvatu šílenství.

*Soňa byla čím dále tím více neukázněnější. Změny v jejích náladách se střídaly s nepostižitelnou rychlostí. V mozku vznikaly nové a nové nápady. Jako šelma se vrhla Soňa ke kočárku. Již svírá dítě a už s ním uhání. Než jsem doběhl, byla Soňa skoro nahoře. Držíc se vratké větve a pomáhajíc si loktem, pokoušela se o poslední vzepětí. Hrůzou mi stydla krev. Hošík z peřinky vykloněn, jen jen vypadnouti. V těch místech byla ohrada vysoká nejméně tři metry. Dítě se vymotalo, spadlo do trávy. Usedavě plakal, ale pláče z leknutí.*³⁹

Protože je postava Soni popisována z pohledu personálního vypravěče, kterým je v tomto případě její manžel Petr Švajcar, nemusí být informace o této postavě zcela objektivní.

³⁷ RUMLER, Josef. *Epik Jaroslav Havlíček*. Praha: ČS, 1973. str. 179.

³⁸ HAVLÍČEK, Jaroslav. *Neviditelný*. Praha: ČS. 1979. str. 22.

³⁹ HAVLÍČEK, Jaroslav. *Neviditelný*. Praha: ČS. 1979. str. 377-378.

3.2.2 Postavy v prózách Egon Hostovského

3.2.2.1 Dům bez pána

Hlavní postava románu *Dům bez pána* Emil Adler je zároveň vypravěčem. O této postavě se toho mnoho nedozvíme, spíše než vlastní postavě věnuje ostatním figurám, které se ve vyprávění vyskytnou. Těmito postavami jsou především jeho tři sourozenci, teta Karolína, která sourozence vychovávala po smrti jejich matky. V neposlední řadě je to postava otce, která už není mezi živými, ale vypravěč na něho často vzpomíná a také ostatní sourozenci vztahují svůj život k jeho odkazu.

Matčini příbuzní vesměs ctili mého otce přepjatou úctou. Oslovovali ho obřadně a ani při nejlepším jídle z něho nespouštěli oči. Mluvili o něm thumeně a někteří dokázali vyjádřit svůj obdiv a lásku potřásáním hlavy. Byli šťastni, zeptal-li se jich někdy na zdraví a podezřívám je, že si o překot vymýšleli nemoci, aby si vynutili jeho respektu. Otec byl také skutku hoden jejich respektu! Ze zapadlých tékavých očí sršely jiskry, tajemného, uchvacujícího plamen. Dlouhé prošedivělé vousy mu splývaly na prsa a jeho zavalitá, nemotorná postava, jako by se měla ubírat jinými cestami, než pozemskými.⁴⁰

Jelikož se opět jedná o personálního vypravěče, může být nějaká osoba vypravěči nesympatická nebo se mu nemusí líbit její chování, potom může být charakteristika postavy zkreslená.

Růžena byla odjakživa výstřední. Po roce si vzala Ervína. Zatím je jedinou křesťankou v rodině Adlerů. Má odbarvené vlasy, tloustne, maluje si rty a nehty... Růžena si hrála se zrcátkem a pudřenkou.⁴¹

O samotném vypravěči se toho dozvíme jen málo, mnoho o sobě čtenáři neprozradí. Je nejmladším ze čtyř sourozenců, celý život žil v domě, kde vládou staré židovské tradice a hlavně moudrost a úcta ke staršímu, která přešla po smrti otce na nejstaršího syna Ervína. Vypravěč vzpomíná, jak při vstupu do Adlerova domu na čtenáře padnou všechny tradice, i když jste je předtím neznaly.

⁴⁰ HOSTOVSKÝ, Egon. *Dům bez pána*. Praha: Melantrich. 1937. str. 15.

⁴¹ HOSTOVSKÝ, Egon. *Dům bez pána*. Praha: Melantrich. 1937. str. 33.

3.2.2.2 Cizinec hledá byt

V románu *Cizinec hledá byt* je hlavní postavou doktor Václav Marek, tato postava českého židovského lékaře se ocitne sama v ulicích New Yorku, když utíká před nacistickými vojáky, kteří okupují jeho vlast. Nepřímá charakteristika této postavy není rozsáhlá, vnější podoba této postavy se čtenář dozvídá skrze myšlenky nebo promluvy dalších postav v románu. Tak tomu je v případě jako hostitelky paní Carson, její informace o postavě mnou být ale nepřesné.

*Udiveně pohlíží na hubeného, ohnutého člověka ve zmačkaných šedivých šatech.*⁴²

*Přece nemůže být zamilovaná do té trosky muže, do toho churavce, slabocha, podivína a nevychovance? Má hanebnou anglickou výslovnost, nedbá o svůj zevnějšek, je zbabělý a nezdvořilý.*⁴³

Informací o vnější podobě postavy je velice málo, pouze nepatrné detaily: *My však vlastně nevidíme postavu, nýbrž jen stín postavy, jež vyřizuje nějaký nezřetelný úkol a nese posláni bez možnosti sdělit je a úkol dokončit. Je oproštěný model postavy a jejího problému, který samozřejmě nedovoluje, aby se plně uplatnil autorův psychologický a ironický postřeh.*⁴⁴ To, že v příběhu nalezneme jenom malé množství vnější charakteristiky postavy nehraje ve vztahu k příběhu velkou roli.

Vnitřní charakteristika postavy je poněkud obsáhlejší. Postava doktora Marka má mnoho kladných i záporných vlastností, které se dozvídáme postupně, např. jak hlavní postava potkává nové a nové lidi.

Opravdu nevšední host, jemný plachý, zdvořilý, ulekáný – ta fotografie v jeho kufru a ...

Mne do toho nepleťte! Poslouchejte, doktore, tak bych řek, že držím za pačesy to hlavní, voč napořád klopejtáte. Sure, že to mám! Vy jste uzavřenej. Nikdo vo vás nic neví, nikdo, nejen tababa Nosková. Nic dobrýho, ale hlavně nic špatného.

⁴² HOSTOVSKÝ, Egon. *Cizinec hledá byt*. In: HOSTOVSKÝ, Egon. *Cizinci, kteří hledají byt*. POHORSKÝ, Miloš. (Ed.) Praha: Odeon, 1967, s. 283.

⁴³ HOSTOVSKÝ, Egon. *Cizinec hledá byt*. In: HOSTOVSKÝ, Egon. *Cizinci, kteří hledají byt*. POHORSKÝ, Miloš. (Ed.) Praha: Odeon, 1967, s. 339.

⁴⁴ HOSTOVSKÝ, Egon. *Cizinec, který hledá byt*. In: HOSTOVSKÝ, Egon. *Cizinci, kteří hledají byt*. POHORSKÝ, Miloš. (Ed.) Praha: Odeon, 1967, s. 422.

*Vý ste všude záhadnej cizinec. A pretože vonás nikdo nemôže povedať, čo by bolo trochu pravda, ste jako kanár medzi vrabcema. Měl byste se zpovídat.*⁴⁵

Postava Václava Marka je velice tajemná a svoji záhadnost ještě prohlubuje svojí nemluvností. Problém s komunikací může způsobovat i jazyková bariéra. V románu se objevuje i mnoho dalších postav, které se nějakým způsobem vážou na hlavní postavu. Většina těchto postav, se kterými přijde do styku, se snaží odhalit jeho tajemství. Tato postava je důležitou osobou v životě Václava Marka, Václav Novák se stane jediným přítelem doktora Marka, je to dobrodinec, který mu poskytne přístřeší, kde hlavní postava doktor Marek umírá s pocitem viny, že nestačil dokončit svoji práci o krevním tlaku, která by zachránila mnoho lidí.

3.2.3 Srovnání postav v prózách obou autorů

Postavy jsou vždy v díle dominantní, jsou nositeli nejen svých pocitů, myšlenek, ale také dějů. Spisovatelé Jaroslav Havlíček i Egon Hostovský zvolili pro své psychologické romány různé typy postav, ať je to nepřátelský a egoistický Pavel Malina, arogantní intrikán Petr Švajcar nebo plachý a pracovitý doktor Václav Marek. Typy postav jsou vypravěčem charakterizovány skrze popis postavy. Egon Hostovský je spisovatelem, který většinu svých postav popisuje pouze náznakově, to znamená, že popis postav, ať už je přímý nebo nepřímý je neúplný. Postavy v Hostovského dílech jsou tajuplné, tím je kladen důraz na aktivní roli čtenáře při četbě díla. „Pasivita“ čtenáře je způsobena přímou definicí postav. Právě přímou, rozsáhlou a podrobnou charakteristiku postav nalezneme v románech Jaroslava Havlíčka. Rimmonová-Kennanová ve své publikaci *Poetika vyprávění*, přímou definici považuje spíše za negaci než pozitivum v dílech.

Jaroslav Havlíček své psychologické romány vždy oživí zevrubným popisem postav. Josef Rumler jeho popis nazývá maximalistickým zobrazením postav. V Havlíčkových románech se objevují postavy, které sám autor charakterizuje takto: *Své romány oživíme postavami trojrozměrnými. Nám již nepostačí, aby vrah byl jen zlý, nikdo z nás nevěří v absolutní zlobu, učiníme tedy vrahem dobráka. Naši hrdinové se budou pohybovat v čase a budou mít tytéž*

⁴⁵ HOSTOVSKÝ, Egon. *Cizinec hledá byt*. In: HOSTOVSKÝ, Egon. *Cizinci, kteří hledají byt*. POHORSKÝ, Miloš. (Ed.) Praha: Odeon, 1967, s. 382.

*vlastnosti jako skuteční lidé. Osvětíme je ze všech stran, aby byli viděni v celé své nahé relativitě. Kdysi se nám líbilo, že věci byly bílé nebo černé, názory vyhraněné, lidé dobří nebo zlí. Nezbývá nám než vzdát se tohoto bludu. Přesvědčili jsme se, že lakomec může být také tvor hodný našeho soucitu, a že světec, krácející výlučně za cílem svého spasení, si za jistých okolností může vysloužit naše opovržení. V románě, který se nám právě dostal do rukou, se nevyskytuje, žel, ani jediná osoba s ryzí povahou.*⁴⁶ Příkladem takového hrdiny je postava románu *Neviditelný Petr Švajcar*, který se může zdát jako největší egoista, sobec a kariérista, který nepřímou způsobu zapříčiní smrt své ženy, ale má k tomu své důvody, chce zachránit syna před jeho vlastní bláznivou matkou, která mu neustále ubližuje. Ani sám autor Jaroslav Havlíček Petra Švajcara nepovažuje za postavu vyloženě zápornou.

Postavy v románech jsou často determinovány prostředím, což je vlastně vztah mezi dvěma členy, a to určujícím a určovaným. Jsou to místa, ve kterém se postavy nacházejí. Místem, kde postavy vyrůstají, rodinnými poměry, ze kterých vycházejí. Tuto determinaci prostředím výstižně zachytil Hostovský v románu *Dům bez pána*, kde čtyři dospělí lidé ctí odkaz svého otce, a kde při vstupu do rodinného domu padne na rodinné příslušníky pokora a úcta k rodu, ke kterému náleží. Petr Švajcar je zase determinován rodinným místem, že se musel od útlého dětství prát o vlastní existenci, což se zřejmě projevilo i na jeho pozdějším jednání a chování.

⁴⁶ RUMLER, Josef. *Epik Jaroslav Havlíček*. Praha: ČS, 1973. str. 173.

3.3. Prostor

Prostor chápe Josef Peterka v Teorii literatury pro učitele jako systém vztahů určených směry, místy a vzdálenostmi. Pro literaturu je rozhodující pojetí prostoru z pohledu literární topologie, sémiotiky a fenomenologie. *Prostor v literatuře je prožívaný a „prohlížený“ subjektivně modelovaný, nesoucí symbolické významy. Prostor ve své konkrétní podobě bývá těsně spjat s časem, což vystihuje pojem časoprostoru.*⁴⁷

Dějiště příběhu a prostředí, ve kterém postavy jednají, se nazývá místo. Místo sice patří do fikčního světa, přesto v mnoha případech odkazuje k lokalitám, které existují na mapě. Místa jsou označena geograficky reálným jménem města, místa nebo ulice, tvoří protiklad k místům fantastickým neboli imaginárním.

Prostorové jevy jsou v literárních dílech znázorněné popisem, tento popis se vyznačuje subjektivní stylizací prostorových jevů. Subjektivní deskripce souvisí se selektivností, dějovostí a expresivitou. Moderní próza se zaměřila na popis „kinematografický“, při tomto popisu se užívá střídání druhů záběru celku proti detailu. Daniela Hodrová v *Poetice míst* popisu prostředí přikládá velkou váhu, *popis pokoje zařízeného a vybaveného nábytkem, který právě tak jako místo navazuje s obyvatelem bytostný vztah věci, které nás v pokoji obklopují se vtiskují do naší aury a právě tak my vstupujeme do věcí, zanecháme na nich svůj „pel“.*⁴⁸ Prostor a prostředí zrcadlí postavu a pomáhají čtenáři vytvořit si obraz o postavách.

3.3.1 Prostor v prózách Jaroslava Havlíčka

Petrolejové lampy jsou autorem zasazeny do reálně existujícího města Jilemnice a jejího okolí. Toto město je Havlíčkovým rodným místem a leží v podhůří Krkonoš. Místům, ve kterých se román odehrává, autor ponechal jejich skutečná jména a názvy, i když je původně zamýšlel přejmenovat. *Začínající romanopisec zastíral krycími jmény autentický materiálový zdroj: lokalitu rodného městečka a živé modely obyvatel. (...) podtitul na titulním listě:*

⁴⁷ PETERKA, Josef. *Teorie literatury pro učitele*. Praha: Pedagogická fakulta UK, 2001. str. 321.

⁴⁸ HODROVÁ, Daniela, kolektiv. *Poetika míst*. Jihočany: H&H. 1997. str. 218.

Ulrychovsko. Jím byl míněn souhrnný název předpokládaného románového cyklu. Ulrychovsko se později – po letech- změnil na Vejrychovsko a název městečka Jivno- na Jilemnici. V definitivní verzi se k tomuto látkovému zdroji otevřeně přiznal.⁴⁹ V románu se tak čtenář setká se jmény okolních vesnic (Mříčná, Martinice, Rokytnice). Na Martinické nádraží bylo z Jilemnice dobrou hodinu rázné chůze, proto tam zámožnější raději jezdili v kočáře. V kočárech se jezdilo na tu stranu ke krkonošským horám, kde čněl Žalý s rozhlednou... jezdilo se i do nejbližších měst, do Vrchlabí, do Vysokého, do Semil, do Staré Paky a do Jičína, hlavně však na nádraží do Horek nebo do Libštátu, odkud bylo přímé vlakové spojení na Hradec Králové, na Liberec a na Prahu.⁵⁰ V románu se čtenář dočte i názvy městských částí (Kozinec, Vejrychovsko, Hrabačov) a také názvy místních ulic (Dolení a Hoření ulice, Zvědavá ulička). Město a okolí je čtenáři přiblíženo skrze zevrubný a autentický popis. Příběh hlavní postavy Štěpky se většinu času odehrává v jejím rodném městě Jilemnici, jen na krátké období se příběh přesune do Jičína. Jičín je v románu zachycen takto: V Jičíně bylo opravdové korzo. Promenáda byla každý den večer pod podloubím, kolem celého náměstí...a pak tu byla ještě prastará valdštejská lipová alej, kde bylo na podzim nevýslovně krásně, když listí spadlo, šustilo pod nohama a přesmutně vonělo.⁵¹

Hlavní postava románu Štěpka pochází ze zámožné rodiny stavitele Kiliána, dostatek finančních prostředků určil prostředí, ve kterém Štěpka žila a vyrůstala. První byt, který rodina obývala, když byla Štěpka malá, popsal vypravěč takto: *...čistá, bílá rozlehlá kuchyň, z níž se mohlo do pokojů přes studenou, tmavou domovní chodbu. V chodbě na almárce, která navazovala spíž, ustavičně a tesklivě cukrovala zajatá hrdlička. Pokoje na druhé straně chodby byly dva: jeden, kde se spalo – neřikalo se mu ložnice, poněvadž se tam také projektovalo, rýsovalo, účtovalo a bydlilo – vymalovaný neurčitou hnědou barvou se zlatými ornamenty, které se při pouhém doteku obtiskovaly na šaty, druhý, zastíněný záclonami, přístupný parádní. Tam byla voskovaným plátnem potažená pohovka, zrcadlo s širokým vyřezávaným rámem, v jeho spodním okraji byla zatknuta papírová baletka s načechranou sukénkou, skleník budící uctívou hrůzu, množství vějířů, alb a rohoží s pohlednicemi.⁵²*

⁴⁹ RUMLER, Josef. *Epik Jaroslav Havlíček*. Praha: ČS, 1973. str. 115.

⁵⁰ HAVLÍČEK, Jaroslav. *Petrolejové lampy*. Praha: Odeon, 1983. str. 119.

⁵¹ HAVLÍČEK, Jaroslav. *Petrolejové lampy*. Praha: Odeon, 1983. str. 49.

⁵² HAVLÍČEK, Jaroslav. *Petrolejové lampy*. Praha: Odeon, 1983. str. 18.

Kiliánův byt byl na tehdejší poměry a dobu velice krásně a přepychově zařízen, byl prostorný a nacházel se v patrovém činžovním domě. Se společným růstem rodiny Kiliánovy bylo spojeno i několikero stěhování, vždy se jednalo o lepší a okázalejší obydlí, které dokládalo jejich společenské postavení. Volné chvíle v době dětství trávila Štěpka na rodném statku své matky, kde poznala jiný způsob života, než na který byla zvyklá ve městě. Statek se nacházel za městem na místě zvaném Vejrychovsko. Na tento statek se později Štěpka přivdala. Prostředí ani životní úroveň hlavní postavy s provdáním na statek neklesla, i nadále obývala pěkný dům, ten měl lidem ukázat, že v této rodině je peněz dost, že je Štěpka stále obklopena přepychem, na který je zvyklá.

Panský dům na Vejrychovsku vyrostl ze země a dostal zánovní bílé šaty. Omítka se jiskří v srpnovém slunci. Břichatý, objemný balkón trčí nad cestou jako vyčnělá brada, dívá se nebojácně na městečko. Kolem staveniště jsou pořád ještě haldy hlíny a hranice cihel, cihlový prach zakrvácel zemi tam, kde jednou bude vzdělána zahrada. Dům je hotov, nábytek nastěhován, malba svítí pestrými barvami, moderními, vše září novotou, uprostřed toho lesku září pýcha příští hospodyně.⁵³

Ani skutečnost, že stavitel Kilián vystavěl dceři na Vejrychovsku vedle starého selského stavení nový okázalý dům nezabránila tomu, že v očích společnosti „klesla“, z paničky se stala selka, žena pracující rukama.

V druhém románu *Neviditelný* Jaroslav Havlíček stejně jako v předešlém díle *Petrolejové lampy* zasadil děj do reálné lokality. Část příběhu se odehrává v Praze, druhá stěžejní část příběhu je zasazena do podhorské vesnice Jesenice.

V Praze trávil Petr Švajcar, hlavní postava a zároveň vypravěč svoje studentská léta a v Praze také potkal svoji budoucí ženu Soňu. V době svých studentských let Švajcar vystřídal řadu bytů, jejichž vybavení vždy dokládalo jeho ekonomickou situaci. Nejprve obýval jeden byt se svým přítelem ze studií, žili v pěkném bytě, ale byl nucen se přestěhovat po smrti svého mecenáše.

Můj nový byt byla nepatrná černá díra s nuzným nábytkem, měl však podstatnou výhodu: bydlil jsem v něm lacino a sám.⁵⁴

⁵³ HAVLÍČEK, Jaroslav. *Petrolejové lampy*. Praha: Odeon, 1983. str. 191.

⁵⁴ HAVLÍČEK, Jaroslav. *Neviditelný*. Praha: ČS. 1979. str. 43.

Nuzné prostředí, ve kterém se ocitl, nebylo pro Švajcara ničím novým, celé dětství prožil v takových a možná horších podmínkách. Početná rodina obývala jednu místnost, která byla zároveň otcovou truhlářskou dílnou.

V naší veliké světnici, mezi hoblovačkami jsem počal rozeznávat první tvary světa. Na truhlářském „ponku“ se obědovalo, hrály se na něm karty, tam později sestra Marie, nadaná stejně jako já učenlivostí a hlavně čtenářskou vášní, četla při světle svíčky. Kolem něho se odbývali šarvátky. Na „ponku“ jedna po druhé stály čtyři rakvičky dětí, které nám zemřely.⁵⁵

Životním cílem hlavní postavy bylo oprostit se od chudoby a nuzných podmínek, ve kterých vyrůstal.

Protipólem rodného domu a studentských let se stala Hajnova vila, do které se přizemil a v níž se odehrává stěžejní část příběhu. Popis města, v němž se nachází Hajnova vila, shrnul vypravěč do jednoho poměrně krátkého odstavce.

Seznal jsem, že Jesenice je velmi nevkusné město německé módy. Ulice byly sice povětšinou široké a chodníky vzorné, ale gotika hlavního chrámu byla pochybná, budova radnice byla polepena divokými germánskými figurínami a novější domy hýřily červenými střechami a nabubřenými zelenými okenicemi. Záložna byla podepřena antickými sloupy, bílá škola se zlatým nápisem se podobala dortu, akáty, jimiž byly vroubeny ulicemi, byly pečlivě sestříhány do tvarů koulí. Na menším náměstí, uprostřed trávníku obehnaného drátem, stál druhý, směšně malý jesenický kostelík a nedaleko něho socha básníka, celá pozlacen, která jako by nataženou pravicí žádala o almužnu.⁵⁶

Vypravěči město „do oka nepadlo“, byl spíše znechucen přítomností mnoha stavebních slohů a jejich prvků, které se přebíjely jeden přes druhého a žádný z nich nemohl dostatečně vyniknout. Oproti poměrně krátkému, ale výstižnému popisu města, vypravěč věnuje velkou pozornost popisu vily, místům děje. Švajcar se detailně zabývá popisem pokojů: tety Karolíny, továrníka Hajna, bytu novomanželů i komůrky strýce Cyrila, právě tak i hostinského pokoje Petra Švajcara, který se stal později jeho pracovnou.

Po levé straně mého psacího stolu leží krabice s doutníky, po pravé sklenka láhve vína. Je to týž pokoj, který mi vykazali, když jsem zde poprvé nocoval, pokoj, v kterém jsem obýval až do své svatby. Tehdy byl pouhým hostinským pokojem.

⁵⁵ HAVLÍČEK, Jaroslav. *Neviditelný*. Praha: ČS. 1979. str. 37.

⁵⁶ HAVLÍČEK, Jaroslav. *Neviditelný*. Praha: ČS. 1979. str. 136.

*Povýšil jsem jej na svůj kabinet, když se tchán přestěhoval k tetě do poschodí. Je zde ovšem všechno docela jiné, než to bylo tenkrát. Místo staromódního umyvadla s mramorovou deskou prostý americký psací stůl, otoman místo široké dubové postele a stojánek na odborné knihy místo nočního stolku.*⁵⁷

Moderním a okázalým nábytkem byly zařízeny i novomanželské pokoje. Ty pokoje vily, které obýval Hajn a teta Karolína, byly také vybaveny pompézním, ale zastaralým nábytkem. Z vyprávění hlavní postavy musí být čtenář (absolutně) ohromen rozlohou a honosností Hajnovy vily, přepychovým vybavením pokojů. Vila je protipólem vypravěčova rodného skoro rozpadlého domu bez zahrady nebo zahrádky, domu o jedné velké místnosti ohraničené čtyřmi chatrnými zdmi, okny, kterými v zimě táhne a truhlářským „ponkem“ namísto stolu. Dům byl zařízen pouze nejnutnějším vybavením nutným pro život.

Skrze popisy domů a bytů, ve kterých hlavní postava žila, je možné vysledovat, jak velký byl Švajcarův společenský vzestup od chudáka, který často neměl co jíst, až na místo továrníkova zetě, obklopeného přepychem a mnoha krásnými věcmi, o kterých dříve mohl jen snít, jako například zahradou s bazénem a zahradním domkem.

Jaroslav Havlíček oba dva své romány zasadil do reálně existujících měst nacházejících se na našem území v podhorském kraji. V *Petrolejových lampách* se děj příběhu odehrává v Jilemnici a jejím okolí. Vypravěč, kromě obydlí postav autenticky popsal i město a zachytil i jeho proměny v čase, stejně tak dobře vystihl charakteristická místa města. Tímto popisem ale vypravěč zpomaluje dynamiku a často jím také odvádí pozornost od hlavního děje. V *Neviditelném* vypravěč záměrně vynechal rozsáhlou deskripci města a zaměřil se „pouze“ na popis pokojů ve vile, ve které se odehrává stěžejní děj. Vypravěč soustředí se jen na menší část, v tomto případě na rodinnou vilu, popisuje prostředí detailněji a úplněji. Popisem místnosti dotvoří čtenáři obraz o celé scéně, možná v něm i vzbudí pocit přítomnosti v onom pokoji a může v něm i vyvolat intenzivnější pocity.

⁵⁷ HAVLÍČEK, Jaroslav. *Neviditelný*. Praha: ČS. 1979. str.19.

3.3.2 Prostor v prózách Egona Hostovského

První román Egona Hostovského *Dům bez pána* se většinu času odehrává ve Starkově v rodném domě hlavní postavy a jejich třech sourozenců. Později se děj přesune do vesnice Radechov. Oba názvy, vesnice Radechov i město Starkov, v reálném světě existují, jsou zaneseny na mapě, přesto si nejsme jisti, zda fikční svět odkazuje k těmto existujícím lokalitám, nebo autor při psaní románu pouze využil názvy těchto lokalit.

Vypravěč popisu domu ve Starkově a městu samému nevěnuje velkou pozornost. Z celého vyprávění se dovídáme pouze omezené množství informací o interiéru a exteriéru domu a jeho okolí. O domě se dozvíme, že je velký, několikapatrový, protože se jedná o vilu, v přízemí se nachází obchod s textilem nejstaršího bratra. Dříve byla v domě i lékařská praxe, pro kterou byla ve vile vyhraněna místnost. Popis místa a prostředí není stěžejní pro vyprávění.

*Musíte vědět, že se dům Richarda Adlera nápadně liší ode všech jiných domů. V tomto stavení vládne mír, zvláštní, trochu dusný mír; zde jako byste již v předsíni odložili s převlečnický i kus svého vnitřního habitu a připodobnili své myšlenky a city přísnému poklidu domácnosti, v níž od nepaměti je vše v pořádku a na svém místě. U Adlerů vás nic neohrožuje a vy sami zde stěží můžete cokoliv kritizovat, protože za všemi zvyklostmi, jež by vás bezděky překvapily, cítíte stáří...naučíte se ctít stáří. Svému nejstaršímu bratru pomáháme do kabátu, od chvíle, kdy nám dal najevo, že vystupuje z našeho svorného a rovnoprávného čtyřlístku. V našem společném domě ho posloucháme.*⁵⁸

K rodinné vile patří rozlehlá zahrada, vstupem na ni se obyvatelům vybaví vzpomínky na krásné dětské chvíle plné her, pošťuchování a zlobení jeden druhého.

Sestoupil jsem na dvůr kolem schodů vedoucích do sklepa. Tři lípy a stará, pokažená pumpa. Ještě třicet kroků a budu na zahradě. Před vrátky, na výměnku, stojí dva křivé modříny. Rostly s námi, druh vedle druhu, a když zestárly, padly si do náručí. Zahrada byla plná květů. Rudé, modré a bílé trsy. Polorozbořená

⁵⁸ HOSTOVSKÝ, Egon. *Dům bez pána*. Praha: Melantrich. 1937. str. 31.

*besídka. Cestička zarostlé býlím. A podvědomí šepot se kolébal ve vzduchu. Usedl jsem v besídce na lavičku, jež kdysi byla zelená. Bylo odtud vidět jen kus nerovné, zčeřené hladiny trávníku a za ním staré, vážné keře kalin a divokého hlohu.*⁵⁹

Ve vile rodiny Adlerů nalezneme mnoho symbolů židovského tradice, právě židovské kořeny této rodiny zřejmě vysvětlují atmosféru, která v domě vládne, a to je úcta, kázeň, oddanost, poslušnost, láska a odkaz mrtvého otce. Popis v domě, i způsob rozestavení nábytku, zda je na stěnách malba nebo tapeta, není pro čtenáře důležitá informace. Naopak, stěžejní je pro čtenáře informace o atmosféře, která v domě vládne, neboť hlavním problémem, který se v románu řeší, je problém lidských vztahů v rodině spočívající ve špatné komunikaci a lpění na starých tradicích.

V druhém románu Egon Hostovského *Cizinec hledá byt* se hlavní postava a její příběh odchází do zahraničí. Přesněji v Severní Americe, ve městě New York. Je to reálné město, plné spleti ulic, které jsou jedna jako druhá. (...) *zeptal se strážníka, jak se dostane nejrychleji domů, a když strážník řekl, že autobusem s tabulkou „crosstown“, zasněně poděkoval a vzápětí vstoupil do autobusu s nápisem „uptown“. Trvalo mnoho minut. Když se probral a vyhlédl oknem, zjistil, že jaksepatří zabloudil. Byl na východě, kdesi v 66. ulice. Vystoupil a rozmrzele se rozhlížel. Na všech stranách nezřetelné pyramidy cihel bez omítky. Jako by ani jediná z těch vysokých, ponurých budov nebyla dostavěna, a činžáky se zdály vymřelé.*⁶⁰

Těmito ulicemi bloudí doktor Václav Marek, aby našel byt, kde by měl klid na svoji práci. Zimní ulice New Yorku, popsané vypravěčem, jsou kontrastem k teplému a přívětivému útočišti, které neustále hledá. Všechny domy, byty a pokoje, které se staly útočištěm Václava Marka, nejsou vypravěčem nijak detailně popisovány. Jedno „útočiště“ od druhého se liší vesměs jen velikostí a zařízením. Hlavní postava vystřídá za pár měsíců hned několik bytů a domů, ze kterých se musí vždy kvůli nějaké neshodě vystěhovat. Přesto, že doktor Marek není nijak náročný, pro jeho spokojenost by mu stačilo, aby v pokoji byl psací stůl, židle a postel, vytoužený pokoj stále nenachází.

⁵⁹ HOSTOVSKÝ, Egon. *Dům bez pána*. Praha: Melantrich. 1937. str. 40.

⁶⁰ HOSTOVSKÝ, Egon. *Cizinec hledá byt*. In: HOSTOVSKÝ, Egon. *Cizinci, kteří hledají byt*. POHORSKÝ, Miloš.(Ed.) Praha: Odeon, 1967. str. 331.

Domy, byty a pokoje, které obývá, jsou nejednou velice luxusní a nesmí v nich chybět služebnictvo, jako je například dům paní Carsons.

V pokoji bylo šero a příliš teplo. Jediná rozsvícená stolní lampa odhalovala krb bez ohně a nad ním mramorovou desku s figurkami a květinami, nejspíš umělými. Okna podobná rozměry dveřím, měla bílé záclony a těžké červené závěsy. Ještě nebylo možno spolehlivě rozpoznat, že rudá barva převládá na proužkových tapetách, leč obrazy v zlatých a černých rámech, jakési španělské stěny v koutech a štíhlé obdélníkové vitríny rozplývaly se již v nezřetelnu.⁶¹

Pravým opakem je byt pana Nováka, tento muž stejně jako doktor Marek uprchl do Ameriky před druhou světovou válkou a stal se jediným přítelem doktora Marka. Byt, který tento emigrant obýval byla jedna malá a ubohá místnost, kde nebylo ani topení.

Jeho byt byl hned pod střechou v činžáku bez zdviže, ale podobal se sklepu. Byl zatuchlý, vlhký, tapety, kdysi zelené a nyní strakaté, odlepovaly se od zdí a visely s nich žalostně jako tucty kornoutů, tři okna byla malá a zašlá, židle chromé, podlaha hrbolatá, z prasklé pohovky vyčuhovaly žíně a postel s polštáři neurčité světlé barvy a se zmuchlanými pokrývkami se spíše podobala psímu pelíšku. Do šedivé plechové vany, stojící na čtyřech kuřích nohách proti dveřím, kapala voda.⁶²

V příběhu se objevuje kromě popisu interiérů také mnoho popisů z vnějšího prostředí, hlavně ulic, po kterých doktor Marek bloudí v dobách svého bezdomoví.

Egon Hostovský psal svůj druhý román *Cizinec hledá byt* v exilu, kde také vyšel a do tohoto prostředí byl zasazen i příběh románu. Jeho předchozí dílo je oproti tomu napsáno, vydáno i zasazeno do míst, která se nachází na našem území; děj prvního románu se odehrává v rodinném prostředí, na malém městě, kde jeden druhého velmi dobře zná. Pojetí popisu prvního a druhého románu je rozdílné. *Dům bez pána* se více než popisem domu zabývá popisem atmosféry v domě.

⁶¹ HOSTOVSKÝ, Egon. *Cizinec hledá byt*. In: HOSTOVSKÝ, Egon. *Cizinci, kteří hledají byt*. POHORSKÝ, Miloš.(Ed.) Praha: Odeon, 1967. str. 390.

⁶² HOSTOVSKÝ, Egon. *Cizinec hledá byt*. In: HOSTOVSKÝ, Egon. *Cizinci, kteří hledají byt*. POHORSKÝ, Miloš.(Ed.) Praha: Odeon, 1967. str. 401.

3.3.3 Srovnání prostoru u obou autorů psychologických próz

Egon Hostovský i Jaroslav Havlíček mají odlišný styl popisu. Jaroslav Havlíček skrze popis přibližuje čtenáři vše co nejpodrobněji, ať jde o prostředí nebo o vlastnosti literární postavy, její vnější i vnitřní charakteristiku. Havlíček svým zevrubným popisem předloží čtenáři děj i prostředí tak autenticky, že má čtenář pocit jakoby byl u situace sám přítomen a nebylo to čtenáři vyprávěno zpětně. Havlíčkovu bohatou slovní zásobu a propracovaný popis můžeme obdivovat především v jeho druhém románu Neviditelný, kde je pozornost soustředěna pouze na jedno prostředí, v němž se odehrává podstatná část příběhu.. Autorovi se podařilo detailně zaznamenat luxusní vybavení vily, rozmístění nábytku v pokojích i jeho zastaralost či modernost, nebo zda je pokoj tmavý nebo světlý. Egon Hostovský při popisu prostředí nebo postav postupuje jiným způsobem než Jaroslav Havlíček. Oproti Havlíčkovi je Hostovského popis strohý, zdrženlivý a plný tajemství. Hostovský zřejmě chce, aby čtenář při čtení románu zapojil i svoji fantazii, sám si mohl domyslet, v jakém prostředí se postava nachází.

Oba autoři se alespoň v jednom ze svých děl inspirovali místem, kde žili, a na onom místě se pak odehrává děj románu. Pro Havlíčka se velkou inspirací stalo jeho rodné město Jilemnice, ve kterém strávil dětství, mládí a kam se i v dalších letech svého života rád vracel. Pro Hostovského byl podnětem jeho pobyt v exilu, přesněji New York a jeho nikdy nekončící spleť ulic lemovaných domy dosahujícími nebes.

3.4 Narace

Narace neboli vyprávění příběhu je živým líčením osudu a událostí. Velkou roli při vyprávění hraje především pořádek vyprávění, volba vypravěče a také druh řeči.

Vyprávění se odvíjí s přirozenou logikou od začátku do konce, tedy chronologicky, nebo je vyprávění událostí uspořádáno retrospektivně. Důležitý je vhléd do minulosti, vzpomínky upřesňují a objasňují jednání dotyčné osoby. Pro retrospektivní vyprávění je příznačné prolínání časových rovin, tedy prolínání do minulosti, přítomnosti a budoucnosti.

*Vyprávění využívá všechny druhy řeči příznačné pro literární slovesnost obecně, činí tak s velkou vynalézavostí a kombinační variabilitou. Konkuruje si zejména ich forma a er forma, řeč přímá, nepřímá a polopřímá, řeč pronesená a myšlená, monolog a dialog.*⁶³ Jak bude vyprávění probíhat má na svědomí vypravěč, který je nejen primárním informátorem o příběhu, ale i o vlastním narativním aktu.

3.4.1 Narace v prózách Jaroslava Havlíčka

První román Jaroslava Havlíčka *Petrolejové lampy* je rozdělen do třech částí, které obsahují ještě krátké podkapitoly, které nesou pouze číselné označení. Děj románu se odehrává v poměrně rozsáhlém časovém rozmezí, a to od roku 1870 do roku 1904, tedy celých třicet čtyři let, které se snaží popsat životní peripetie hlavní postavy Štěpky Kiliánové a dalších vedlejších postav. V románu se mimo hlavní dějové linie objevuje i vedlejší dějová linie, která se věnuje životu Lojzika Trakla a jeho rodiny. Příběhy se vzájemně prolínají. S přítomností vedlejšího v románu způsobuje odpoutání pozornosti od hlavního příběhu, ale také zpomaluje tok hlavního vyprávění.

Zatímco Štěpka na Vejrychovsku kráčela trpkou cestou od zklamání ke zklamání, zatímco ze sebe setřásla preludy bláhových nadějí a plna nezdolnosti se odhodlávala k nové činnosti, zatímco přesvědčovala tupohlavého Jana a sjednávala smlouvy, jiný muž v městečku se horečně snažil, aby pohnul kolem

⁶³ PETERKA, Josef. *Teorie literatury pro učitele*. Praha: Pedagogická fakulta UK, 2001. str. 209.

*osudu ve svůj prospěch...Alois Trakl už dávno nebydlil u svého strýce. Měl slušný pokojík v přízemním domku truhláře Koubka nedaleko sokolovny, nosil pod nosem černý knír, zakroucený jako myší ocásky, bezvadnou pěšinku v ulízaných vlasech...Prozatím ani na ženitbu nemyslel. V pětadvaceti letech nemá člověk ještě zmeškáno. Pravda, byl vzorným, spolehlivým úředníkem s mocnou protekcí, ale s pouhým titulem úředníka by byl sotva získal děvče podle svých představ.*⁶⁴

Vyprávění zpomaluje například i rozsáhlý popis města Jilemnice a jejího okolí nebo společenského života ve městě (divadlo, večírky, bály a jiné společenské situace).

*Ples se vydařil. Hrála celá kapela listonoše Mourka a byla umístěna na jevišti uprostřed kulis divokého pralesa. (Taneční sál byl divadelním sálem ochotnického spolku.) Po stěnách byly rozvěšeny karbidové lampy, takže osvětlení bylo přímo oslnující. Předsedal sám starý purkmistr Berger. Každé vstupující masce byl zahrán tuš.*⁶⁵

Autor zvolil vypravěče v er formě, tedy vypravěče, který se vyznačuje obrovským rozsahem spolehlivých informací, které jsou k ději i postavám objektivní. Vypravěč začíná své vyprávění v přítomnosti, kdy jakoby uvede čtenáře do situace, přiblíží mu rodinné vztahy a finanční poměry v rodině. Poté se vrátí do minulosti, přesněji do dne, do podvečera prvního září 1870, kdy se narodila hlavní postava Štěpka Kiliánová, následně postupuje chronologicky směrem k přítomnosti a zaznamenává stěžejní roky hrdinčina života, spolu s věkem hlavní postavy a životními událostmi graduje vyprávění celého příběhu.

Jaroslav Havlíček si pro svůj druhý román *Neviditelný* zvolil vypravěče v první osobě. Josef Peterka v *Teorii literatury pro učitele* tento typ vypravěče označuje jako vypravěče osobního (též *personální, přímý*) *splývá s některou hlavní postavou fikčního světa. Může být realizován v pozici hlavní postavy.*⁶⁶ jako tomu je právě v tomto románu.

Vyprávění se dělí na dvě části odehrávajících se na dvou různých místech. První část zachycuje jen pár měsíců a je zasazena do Prahy, kde hlavní postava Petr Švajcar pozná svoji budoucí ženu. Druhá část vyprávění je podstatně delší,

⁶⁴ HAVLÍČEK, Jaroslav. *Petrolejové lampy*. Praha: Odeon, 1983. str. 224 – 225.

⁶⁵ HAVLÍČEK, Jaroslav. *Petrolejové lampy*. Praha: Odeon, 1983. str. 92.

⁶⁶ PETERKA, Josef. *Teorie literatury pro učitele*. Praha: Pedagogická fakulta UK, 2001. str. 212.

zachycuje období let 1925- 1935, ale hlavní události se stanou během prvních čtrnácti měsíců, začínají přesně 3. února 1925.

*Dnes je neděle – tehdy bylo úterý. Nyní je rok 1935 – tehdy byl 1925. V osm hodin večer před desíti lety mě tovární šofér přivezl před vrata Hajnovy vily... Jsem sám, připadá mi však, jako bychom tady seděli dva. Já – a naproti mně mé druhé mé já, mladší o deset let. Ten mladší je způsobilý, zdvořile mi připíjí. Chová se rovněž zdvořile k tomu pánovi, který má proti sobě mně mnoho výhod.*⁶⁷

Román je psaný retrospektivně, vypravěč se vrací do minulosti a objasňuje čtenáři situaci. Petr Švajcar ve svém vyprávění postupuje chronologicky, měsíc po měsíci, někdy užívá i kratší časový interval. Tím, že autor zvolil personálního vypravěče, vytvořil z románu subjektivní zповěď, sebereflexi. Podobu deníku, který je psaný zpětně. Celá kniha je vlastně jedním dlouhým vnitřním monologem, který vypravěč zachycuje na papír.

*Zní to nesmírně vznešeně: napsati historii svého života. Mně však vůbec nešlo o nějaké zvěčnění mých velikých činů. Není tu také celkem nic krásného, co by se dalo zvěčniti. Možná, že jsem jen pocítil nutnost dokázati něco svým pochybnostem. Možná, že se mi v křivolakém proudu mého osudu cosi ztratilo a já si myslil, že to touto cestou naleznu. Avšak ne! Jenom ne žádné vyvracení vlastní viny, když přece vím, že ničím nejsem vinen, jen žádné stíhání žháře, když ten je mi přece dobře znám! Spíše tu jde o jakousi zkoušku odvahy. Odvahy? - Haha – ovšem. O tom však zatím nic, o tom až později! Začít na den, na minutu přesně, kdy se počalo mé neštěstí!*⁶⁸

Dynamika románu je zpomalována deskripcí: *Měl sýrově bledou tvář, obrostlou neuspořádaným, velmi řídkým vousem, bezvýrazné, poněkud šilhavé oči, po nimi fialové váčky. Holá lebka se zdála příliš veliká na malé tělo, obrovský břich se vzdouval pod nečistou vestou.*⁶⁹ Tímto způsobem je zpomalován děj i předchozím románem, děje se tak skrze podrobnou deskripci jednotlivých postav, ať už vnitřní nebo vnější charakteristiku a popis také míst a prostředí.

⁶⁷ HAVLÍČEK, Jaroslav. *Neviditelný*. Praha: ČS. 1979. str. 19.

⁶⁸ HAVLÍČEK, Jaroslav. *Neviditelný*. Praha: ČS. 1979. str. 17 – 18.

⁶⁹ HAVLÍČEK, Jaroslav. *Neviditelný*. Praha: ČS. 1979. str. 85.

3.4.2 Narace v prózách Egona Hostovského

Pro první román *Dům bez pána* Egon Hostovský zvolil osobního vypravěče, který zaujímá k ději subjektivní postoj, neboť je zároveň hlavní postavou románu. Emil Adler hlavní postava začíná své vyprávění v přítomnosti, ale brzy se čas narativu vrací o tři roky zpět do minulosti, sleduje období svého putování, které trvá právě tři roky až do narativního „ted“.

Autor zvolil perspektivu „nadhledu“ a tím umožnil hlavní postavě-vypravěči s odstupem nahlédnout na vybraný úsek svého života od svého aktuálního zobrazovaného Já. V textu se tak vyskytne Já reflektující a Já reflektované, z pohledu narativní kategorie se jedná o hledisko, které umožní sebereflexi jedince. Obrat k sobě samému, hledání nebo spíš putování za vlastní identitou je jedním z hlavních témat tohoto díla. Motiv a celý narativ připomíná putování, na to poukazuje hned na začátku vypravěč. Autor tím, že přeskočí v časové perspektivě, využije kompoziční formu návratu. Návrat k vlastní historii, vlastním vzpomínkám na dětství, na rodinu, ale i osobní život, na vše co je stěžejní a klíčové co nás v životě potkalo, co je důležité nejen pro hlavního hrdinu, ale také pro jeho blízké okolí.

Stěžejní příběh románu se odehrává pouze v několika málo dnech, i když vzpomínky na doby minulé, které se v příběhu objevují, jsou stěžejní, neboť právě v minulosti najdou postavy odpovědi na problémy, které mezi nimi vyvstaly. Musí vzpomenout na odkaz svého otce, aby jim pomohl vyřešit vztahy, aby opět dokázali mezi sebou komunikovat, aby se jeden druhému otevřel.

Mé děti učiní dobře, poslechnou-li mne. Nicméně nejsou nuceni splnit toto mé přání. Radím jim, aby po mé smrti pokládaly vše, co mi náleží a co mi kdy náleželo, tedy i peníze, které jsem někomu z nich již daroval, za svůj společný majetek. Pak tam ještě svou radu tatínek zdůvodňuje, ale tuze učeně a nejasně.⁷⁰

Stejně jako v následujícím díle Hostovského se ústřední děj odehrává ve velice krátkou dobu, není rozložený do několika desítek let, proto v díle nenalezneme žádné shrnující kapitoly, děj je zpomalený právě náhledy do minulosti, které jsou nezbytné a jejich absence by nebyla možná. V textu se objevují nejen dlouhé rozvinuté věty tvořící celé odstavce, ale i věty jednoslovné, které dávají toku textu spád. Jsou krátké a vesměs stručné.

⁷⁰ HOSTOVSKÝ, Egon. *Dům bez pána*. Praha: Melantrich. 1937. str. 249.

Děj je zasazen do určitého časového období, i když víme, že se jedná pouze o fiktivní svět a nejedná se o opravdové historické události a velice rád používá básnické obraty, ty najdeme i v následujícím díle.

V nejbližších dnech uplynou tři roky od první chvíle mého mráкотného putování, o němž by člověk výmluvně dokázal vyprávět příběhy opravdu nevšední. Byla neděle 6. května 1934. Ranní mlhy padaly do ulic, nad střechami kroužil vítr, oblaka se otvírala modrým výškám a obzor žíznil po dálkách. Dosud se chvěji při vzpomínce jako uprchlý syn, které se sice vrátil kajíně do domu otcovského, avšak s duší tuláka. Toho dne jsme se po prvé zahleděl do nedozírných, přeludných závratí, a od toho okamžiku jsem marně hledal v sobě a kolem sebe, čeho se zachytit.⁷¹

Román autor rozdělil do jednotlivých kapitol, které nesou jedno nebo dvouslovný název, který má symbolizovat, co se v oné kapitole stane.

Román *Cizinec hledá byt* je sestavený z kapitol, které tvoří jednotlivé scény příběhu a popisy míst. Vyprávění románu trvá od prosince 1945 do května roku 1946. V poslední kapitole je sice uveden měsíc květen, ale hlavní postava románu doktor Václav Marek je touto dobou už dávno mrtví.

Hlavní postava v tomto případě není vypravěčem jako tomu bylo v předešlém románu Egona Hostovského. Autor zvolil pro tento román objektivního vypravěče, kterým je vypravěč v 3. osobě. Změna vypravěče, průvodce děje se v díle objevuje jen ojediněle, a to v případě, když doktor Marek vypráví v jedné „české“ hospodě v Americe svému krajanovi a „příteli“ o svém bydlení.

Novákovi židli a ještě hlavu k němu naklonil. „Podívejte se, jsem lékař a musím dokončit jakousi práci, dostal jsem na ni stipendium. Ale k práci potřebuji klid. Ještě nikdy jsem neměl tak málo štěstí jako v posledních týdnech: agent mi našel byt, jeho majitelka byla šílená. Vyhodila mě po půlhodinové rozprávce. Pak se mě ujal bývalý učitel. Od něho jsem musil odejít, protože má přítomnost odkrývala v něm jakési špatné svědomí. Ted' bydlím u bohaté Američanky. Snesla by mi modré z nebe, ale právě pro její přílišný zájem o mou nezajímavou osobu a proto, že jsem hostem a nikoliv nájemníkem, je mi v tom bytě nevolno.⁷²

Události jsou čtenáři předkládány v chronologickém pořadí, souslednost

⁷¹ HOSTOVSKÝ, Egon. *Dům bez pána*. Praha: Melantrich. 1937. str. 11.

⁷² PETERKA, Josef. *Teorie literatury pro učitele*. Praha: Pedagogická fakulta UK, 2001. str. 335.

vyprávění je narušena je zřídka. Tuto výjimku tvoří právě ono vyprávění doktora Marka nebo vyprávění, kdy se vypravěč vrací do minulosti postav z románu, tím dochází k prolínání časových rovin minulosti a přítomnosti.

Autor vkládá do textu popisy míst a prostředí, ve kterých se hlavní postava nachází, to zapříčiňuje zpomalení děje.

*Park s nezřetelnými siluetami stromů a ztichlé ulice, postříkané nebeským stříbrem, halí se do jinotajného temna a zase z něho vystupují, mámice smysly i vzpomínky. Dlažbu, domy, rozplizlá světla lamp i mátoch chodců přestrojuje šalebná stínohra co chvíli v nové podoby.*⁷³

Spisovatel Egon Hostovský si velice rád „hraje“ s jazykem pro popis používá slovní spojení, která bychom hledali spíše než v próze v poezii (*jinotajného temna, horko a teplo bylo dotěrné, fantastické proměny předmětů vyplouvajících z temnot*)⁷⁴. Zřejmě, aby čtenář neopomněl, že se příběh odehrává v Americe a kvůli větší autentičnosti děje, jsou do příběhu autorem vkládány věty, slovní spojení nebo jen slova v angličtině (oh boy, hello donkey, What are you talking about?). V textu se objevují kromě dialogů, také vnitřní monology typické pro psychologickou prózu, dávají čtenáři nahlédnout „do hlavy“ postav.

*Nejdůležitější je vědět, co chceme... To říkal on. Zase on, on! Copak ji uhranul? Přece nemůže být zamilovaná do té trosky muže, do toho churavce, slabocha, podivína nevyhovance? Ne, to je nesmysl! Jsou chvíle, kdy ji odpuzuje. V lásce jakkoli šílené nemůže se vyskytnout štitivost. Vždyť se mu potí ruce! Má hanebnou anglickou výslovnost, nedbá o svůj zevnějšek, je zanedbaný a nezdvorný...*⁷⁵ Čtenář se tak z vnitřního monologu dozvídá právě a vypravěčem nezakreslené pocity postavy.

3.4.3 Srovnání narace v psychologických prózách obou autorů

Jaroslav Havlíček i Egon Hostovský pracují ve svých románech s prvky, které jsme určili jako základní rysy psychologické prózy.

⁷³ HOSTOVSKÝ, Egon. *Cizinec hledá byt*. In: HOSTOVSKÝ, Egon. *Cizinci, kteří hledají byt*. POHORSKÝ, Miloš.(Ed.) Praha: Odeon, 1967. str. 331.

⁷⁴ HOSTOVSKÝ, Egon. *Cizinec hledá byt*. In: HOSTOVSKÝ, Egon. *Cizinci, kteří hledají byt*. POHORSKÝ, Miloš.(Ed.) Praha: Odeon, 1967.

⁷⁵ PETERKA, Josef. *Teorie literatury pro učitele*. Praha: Pedagogická fakulta UK, 2001. str. 339.

Rozložení děje v románech oba spisovatelé pojali po svém. Jaroslav Havlíček u obou svých románů rozložil děj do poměrně rozsáhlého časového rozmezí, v *Neviditelném* se děj odehrává v průběhu více než deseti let, v *Petrolejových lampách* autor zvolil ještě delší časový úsek. Egon Hostovský oproti Havlíčkovi děj svých románů rozložil nanejvýš do několika měsíců. Pro dynamiku románů není důležitý čas, po kterou je román vyprávěn, velkou roli hrají jiné faktory, které zpomalují dynamiku děje a odvádí od něj pozornost. Jedním z faktorů zpomalující tok děje je vkládání popisů míst, prostředí, ale také postav. Oba autoři tento faktor zpomalování děje velice rádi využívají, každý však svým způsobem. Jestliže se Jaroslav Havlíček snaží skrze popis přiblížit čtenáři vše co nejbližší a autenticky, Egon Hostovský je ve svém popisu zdrženlivý a čtenáři popisuje jen ty nejnnutnější informace. Popisy u obou autorů tvoří dlouhé a rozvinuté vět a souvětí nebo dokonce celé odstavce a ty jsou plné shodných a neshodných přívlastků. Egon Hostovský práci s přívlastky ozvláštnil tím, že z nich vytváří básnické obraty, které bychom čekali spíše v poezii než v psychologickém románu. *Park s nezřetelnými siluetami stromů a ztichlé ulice, postříkané nebeským stříbrem, halí se do jinotajného temna a zase z něho vystupují, mámice smysly i vzpomínky. Dlažbu, domy, rozplizlá světla lamp i mátoch chodců přestruje šalebná stínohra co chvíli v nové podoby.*⁷⁶ Havlíčkův popis se proti popisu Hostovského zdá najednou, i když je hodně podrobný a autentický, fádni a nezáživný. *Uprostřed západní zdi jilemnického hřbitova stávala od nepaměti stará márnice s pokřiveným křížkem na vrcholu prohnílé šindelové střechy. Po obou stranách této márnice, za rezavým železným plotem, se tísnilo několik hrobek, každá byla pokryta těžkým náhrobním kamenem...Mezi všemi těmi omšelými, zčernalými náhrobními kameny, oddělenými od ostatního hřbitova zrezivělým plotem, vypadá Kiliánova hrobka asi tak jako palác mezi chatrčemi. Zatímco její krytu chrání klenba, na níž je namalováno šmolkově modré nebe s hvězdami, do jejích bezpřístřešných sousedů pere déšť, zavaluje je sníh a opravdová nebeská báň je jim nekonečně vzdálenější.*⁷⁷

Psychologický román by měl být románem o lidské duši a svědomí, kdy hrdinové přemýšlí sami o sobě. V románech Egona Hostovského a Jaroslava Havlíčka se objevuje vypravěč v *er* formě, stejně tak vypravěč v *ich* formě.

⁷⁶ HOSTOVSKÝ, Egon. *Cizinec hledá byt*. In: HOSTOVSKÝ, Egon. *Cizinci, kteří hledají byt*. POHORSKÝ, Miloš.(Ed.) Praha: Odeon, 1967. str. 331.

⁷⁷ HAVLÍČEK, Jaroslav. *Petrolejové lampy*. Praha. Odeon. 1983. str. 9.

Personální vypravěč slouží zejména k subjektivizaci díla a zvnitřnění perspektivy. Personální vypravěč nechá čtenáře nahlédnout do svého „nitra“, odhalí mu svoje Já, díky tomu čtenář lépe pochopí jednání postavy. Tohoto využil spisovatel Hostovský v románu *Dům bez pána* a Havlíček v *Neviditelném*.

„Hrdina“, inženýr Petr Švajcar, se však po těch deseti letech, kdy si rekapituluje minulost a píše svůj nezávidění hodný životní příběh, jak víme, nevyrovnává s drásavou minulostí vkleče, rezignovaně, nýbrž znovu a znovu vzdoruje a protestuje proti neúprosnosti svého osudu, „stále zjitřený“, jak bylo řečeno už před lety, „posměšně ironický“ s úžasnou otevřeností a bez sentimentality strhává masku ze svého nitra.⁷⁸

V případě, že autor zvolí v psychologické próze personálního vypravěče, celé dílo se stává autentickým. K hodnověrnosti románu u obou autorů dochází skrze fakt, že svá díla zasadí do určité doby a tuto dobu také většinou reflektují. Petrolejové lampy jsou vlastně kromě jiného záznamem dobových společenských poměrů životem v Jilemnici na přelomu 19. a 20. století. Zatímco *Dům bez pána* předznamenává situaci blížící se druhé světové války, oproti tomu druhý román Hostovského *Cizinec hledá byt* vystihuje život muže, který uprchl z Evropy před těmito událostmi.

⁷⁸ RUMLER, Josef. *Epik Jaroslav Havlíček*. Praha: ČS, 1973. str. 129.

4 Závěr

Jedním z úkolů této bakalářské práce bylo analyzovat námi vybraná díla dvou autorů psychologické prózy. Přesněji se jedná o romány Jaroslava Havlíčka *Petrolejové lampy* a *Neviditelný* a Egona Hostovského *Dům bez pána* a *Cizinec hledá byt*. Všechna čtyři díla jsou řazena do psychologické prózy a jsou napsána a poprvé vydána v průběhu 30. a 40. let 20. století.

Oba autoři při své tvorbě užívají charakteristických rysů psychologické prózy, a to nejen jazykové prostředky, ale také prvek retrospektivního vyprávění spojený především s personálním vypravěčem. Tento personální vypravěč je často i hlavní románovou postavou. Díky personálnímu vypravěči se z románů velice často stává vyprávění, které sebereflektuje právě hlavní postavu.

Děje románů jsou ve všech případech vsazeny do konkrétního času, také se odehrávají na určitém místě. Místa, kde se romány odehrávají, byla pro oba autory zdrojem inspirace, neboť alespoň na krátký čas se stala Havlíčkovi i Hostovskému domovinou. V případě Jaroslava Havlíčka to byla Jilemnice, Egonu Hostovskému se stal sice exulantským, ale stále domovem New York.

Nejvýraznějším prvkem, který odlišuje styly obou autorů, je popis. Popis je prvkem zrychlujícím a zpomalujícím děj a stejně tak jako v jiných žánrech objevuje se i v psychologické próze. A to nejen popis prostoru a míst, kde se děj jednotlivých románů odehrává, ale především popis vnější podoby i povahy a charakteru postav, které jsou pro psychologickou prózu stěžejní. Deskripci pojali naši dva autoři zcela odlišně.

Havlíček se pomocí popisu snaží na čtenáře působit co nejvěrohodněji a přiblížit mu situaci nebo postavy, aby pro něho byly co nejhodnověrnější. V jeho popisech můžeme obdivovat bohatou slovní zásobu s řadou málokdy se opakujících shodných i neshodných přívlastků, jeho popisy často tvoří rozsáhlá souvětí nebo dokonce celé odstavce. V několika případech se stane, že Havlíčkův popis přechází z realistické podoby až k podobě naturalistické.

Oproti Havlíčkovi je Hostovský ve svých popisech „zdrženlivější a strohý“, i přesto je však způsob jeho deskripce v románech promyšlený, dostatečný a dává románům jistou dávku tajuplnosti. Hostovský svá prozaická díla ozvláštnil právě tímto popisem, neboť spíše než podrobnou analýzou prostředí a postav přibližuje čtenáři atmosféru, která na tom místě panuje. Pokud se v Hostovského prozaickém díle setkáme s popisem, je v jeho případě pojat většinou netradičně. Egon Hostovský si ve svých románech „hraje“ s jazykem, vybírá funkčně volená slova a tvoří z nich spojení, která jsou melodická a dotváří atmosféru děje. Melodické spojení slov má z následek, že obraty, které Hostovský používá, bychom hledali spíše v poezii než v prozaickém díle.

Dalším velmi podstatným rozdílem, se kterým se setkáme v námi vybraných románech, je fixace postav na prostředí, která se projevuje především u Jaroslava Havlíčka. Havlíček své románové postavy velmi úzce propojil s prostředím, ve kterém se nachází, a toto prostředí je hlavním determinantem jejich života; a v jeho románech se často objevují naturalistické prvky. Oproti tomu Egon Hostovský postavy svých románů jakoby vyvázal z prostředí, ve kterém se pohybují, a zaměřuje se spíše na otázku svobody a lidské existence. Právě tak, jak Havlíček tíhne k naturalismu, se v Hostovského próze objevují prvky existencialismu.

Seznam použité literatury

PRIMÁRNÍ LITERATURA

HAVLÍČEK, Jaroslav: *Neviditelný*. Praha: ČS, 1979.

HAVLÍČEK, Jaroslav: *Petrolejové lampy*. Praha. Odeon, 1983.

HOSTOVSKÝ, Egon: *Cizinec hledá byt*. In: HOSTOVSKÝ, Egon. *Cizinci, kteří hledají byt*. POHORSKÝ, Miloš (ed.) Praha: Odeon, 1967.

HOSTOVSKÝ, Egon: *Dům bez pána*. Praha: Melantrich. 1937.

SEKUNDÁRNÍ LITERATURA

GINZBURGOVÁ, Lydia: *Psychologická próza*. Praha: Odeon, 1982.

GIRARD, René: *Lež romantismu a pravda románu*. Praha: ČS, 1968.

HODROVÁ, Daniela, kolektiv. *Poetika míst*. Jihočany: H&H. 1997.

KAUTMANN, František: *Polarita našeho věku v díle Egona Hostovského*. Praha: Evropský kulturní klub, 1993.

MOLDANOVÁ, Dobrava. in *Poetika české meziválečné literatury*. Praha: ČS, 1987.

OPELÍK, Jiří: in *Dějiny české literatury IV*. (eds. Pešat, Z., Strohsová, E.). Praha, 1995.

PAPOUŠEK, Vladimír: *Egon Hostovský*. Jihočany: H&H, 1996.

Poetika české meziválečné literatury (Proměny žánrů). Praha: ČS, 1987.

PETERKA, Josef: *Teorie literatury pro učitele*. Praha: Pedagogická fakulta UK, 2001.

RUMLER, Josef: *Epik Jaroslav Havlíček*. Praha: ČS, 1973.

SVOBODA, Jiří: *Spisovatel Egon Hostovský*. Ostrava: Item, 1992.